

Dichotomie politické a společenské sféry podle Hannah Arendtové a její přínos pro pojetí lidské důstojnosti v intencích teorie objektu

Anna Sležková*

Abstrakt: Článek představuje dichotomii politické a společenské sféry, která je ústředním tématem díla Hannah Arendtové, a zabývá se jejím přínosem pro nastavení interpretačního rámce lidských práv. Článek se snaží nabídnout porozumění této dichotomii nikoli jako věčně vymezeným oblastem, nýbrž jako hodnotovému paradigmatu, v němž politická sféra bude odkazovat ke svobodě, rovnosti a pluralitě, společenská pak k hierarchii, násilí a normalitě. Článek se zaměřuje především na dva pojmy společenské sféry – zhotovování a předsudek. Ty umožňují definovat, kdy právo působí jako garant politična, což je role, kterou mu připisuje Arendtová, a kdy se naopak stává nástrojem zespolečenštění člověka. Oba pojmy navíc odkazují k procesu zpředmětnění, což vytváří prostor propojit je s lidskou důstojností v intencích teorie objektu, k níž se ve své judikatuře přihlásil Ústavní soud. Dichotomie politické a společenské sféry nejen umožňuje odhalit nekonzistentnost závěrů, k nimž Ústavní soud dospěl, s východisky, která si stanovil, ale též nově přemýšlet o legitimitě zásahů do práv člověka. Pojmy zhotovování a předsudku umožňují delegitimovat donucující uplatňování práva vůči člověku založené na vyhodnocovacích rámcích, jejichž předmětem je člověk, a sledujících vůči němu formativní a/nebo preventivní cíl. Toto pojetí legitimacy se může zdát radikálním, Úmluva OSN o právech osob se zdravotním postižením však může sloužit jako důkaz, že je můžeme nalézt v pozitivním právu již nyní.

Klíčová slova: Hannah Arendtová, dichotomie politického a společenského, lidská důstojnost, teorie objektu, zpředmětnění člověka

Úvod

Hannah Arendtová patří mezi nejvýznamnější politické myslitele 20. století. Ačkoliv v současnosti již existují publikace, které se věnují pojetí lidských práv v její politické teorii,¹ jejímu pojetí práva jako takového² či dokonce specificky její ústavněprávní doktríně,³ stopa Arendtové v judikatuře lidskoprávních soudů je slabá. V judikatuře Ústavního soudu se na politickou teorii Arendtové odkazují dva nálezy. Nález ze dne 1. 10. 2014, sp. zn. I. ÚS 2486/13, zmiňuje proslulý koncept práva mít práva, jehož prostřednictvím vyzdvihuje význam státního občanství (odst. 57). Novější nález ze dne 4. 10. 2022, sp. zn. II. ÚS 2120/21, v němž se Ústavní soud zabýval ústavní stížností Dominika Duky a Ronalda Němce v případě kontroverzních divadelních představení s náboženskou tematikou,

* Mgr. Anna Sležková, katedra ústavního práva, Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7972-1323>. E-mail: AnnaHofschneiderova@seznam.cz. Článek vznikl na základě finanční podpory Univerzity Palackého v Olomouci v rámci grantového projektu *Proměna perspektivy při interpretaci a zdůvodňování porušení lidských práv: Aktuální diskurs v oblasti lidských práv pohledem Hannah Arendtové*, reg. č. IGA_PF_2022_021.

¹ Viz např. BIRMINGHAM, P. *Hannah Arendt and Human Rights: The Predicament of Common Responsibility*. Bloomington: Indiana University Press, 2006; či PAREKH, S. *Hannah Arendt and the Challenge of Modernity. A Phenomenology of Human Rights*. New York: Routledge, 2008.

² Viz např. GOLDONI, M. – MCCORKINDALE, C. (eds). *Hannah Arendt and the Law*. [Londýn]: Hart Publishing, 2012.

³ Viz především VOLK, Ch. *Arendtian Constitutionalism. Law, Politics and the Order of Freedom*. Oxford: Hart Publishing, 2015.

pak na Arendtovou odkazuje v souvislosti s její kritickou poznámkou o komercionalizaci kultury v eseji *Krize kultury*.⁴

Ještě vzácnější jsou odkazy na dílo Arendtové v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva. Zde se objevují zatím jen v disentujících či konkurujících stanoviscích, a to především opět v podobě odkazu na koncept práva mít práva v případech, které se týkají problematiky práv uprchlíků,⁵ občanů nacházejících se na území mimo svůj domovský stát⁶ či civilistů v situaci ozbrojeného konfliktu,⁷ v nichž navíc vyvstávají i složité otázky týkající se jurisdikce smluvních států ve smyslu čl. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod. Nad rámec těchto případů lze objevit, opět v konkurujícím stanovisku, formulovaném tentokrát v případě vazby politického oponenta,⁸ ještě odkaz na citát Arendtové o odvaze, pocházející z její eseje *Krize kultury*.

Nabízí se otázka, zda je tato nízká reflexe politické teorie Arendtové v rovině právní interpretace a aplikace lidských práv způsobena spíše tím, že tato teorie nemá právní praxi v oblasti lidských práv až tolik co nabídnout, anebo tím, že se praktikujícím lidsko-právním orgánům dosud nepodařilo objevit její potenciál. Tento článek se pokusí obhájit druhou z nastíněných tezí.

Dílo Arendtové bývá interpretováno jako radikální obrat v pojetí vztahu člověka, společenství a státu, tedy v kategoriích, na nichž stojí též ústavněprávní a lidskoprávní doktrína. Tento obrat byl ostatně vlastní podstatou politického projektu Arendtové, jímž se snažila vypořádat s poznáním vyprázdňenosti naturalistického zdůvodnění univerzální platnosti lidských práv. S oporou o aristotelskou filozofii od sebe oddělila dva pojmy – pojem *zoe* odkazující k biologickému životu a pojem *bios* vztahující se k životu člověka v rámci společenství.⁹ Argumentovala, že lidská práva mohou poskytovat člověku účinnou ochranu jen v rámci druhého z uvedených pojmů, tedy jedině za podmínky, že je člověk uznán za člena politického společenství. Právě z tohoto důvodu se pro ni stalo právo mít práva skutečnou podstatou lidských práv.¹⁰

Oddělením pojmů *zoe* a *bios* vytvořila Arendtová teoretický základ pro kritiku biopolitického přístupu k člověku. Na tuto argumentační linii v její práci navázal Giorgio Agamben, který ji dále rozvinul.¹¹ Jakkoli Agambenův přístup může být nosnější pro popis dopadu modernity na život člověka,¹² práce Arendtové může mít silnější normativní potenciál

⁴ ARENDTOVÁ, H. *Mezi minulostí a budoucností: Osm cvičení v politickém myšlení*. 2. opravené vydání. Praha: OIKOYMENH, 2019, s. 201–228.

⁵ Konkurující stanovisko soudce Paula Pinta de Albuquerque k rozsudku *Hirsi Jamaa a ostatní proti Itálii*, rozsudek Velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 23. 2. 2012, stížnost č. 27765/09.

⁶ Společně částečně disentující stanovisko soudkyně Ganny Yuriyivny Yudkivské, soudce Krzysztofa Wojtyczeka a soudce Peetera Roosmy k rozsudku *H. F. a ostatní proti Francii*, rozsudek Velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 14. 9. 2022, stížnosti č. 24384/19 a 44234/20, odst. 12.

⁷ Částečně disentující stanovisko soudce Paula Pinta de Albuquerque k rozsudku *Gruzie proti Rusku (II)*, rozsudek Velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 21. 1. 2021, stížnost č. 38263/08, odst. 25.

⁸ Společně konkurující stanovisko soudkyně Ganny Yuriyivny Yudkivské, soudkyně Nony Tsotsoriy a soudce Farise Vehaboviće k rozsudku *Merabishvili proti Gruzii*, rozsudek Velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 28. 11. 2017, stížnost č. 72508/13.

⁹ Na aristotelský původ rozlišování *zoe* a *bios* poukazuje např. Parekh v PAREKH, S. *Hannah Arendt and the Challenge of Modernity. A Phenomenology of Human Rights*, s. 170.

¹⁰ ARENDTOVÁ, H. *Původ totalitarismu I–III*. Praha: OIKOYMENH, 2013, s. 409–425.

¹¹ K tomu viz např. LECHTE, J. – NEWMAN, S. Agamben, Arendt and Human Rights: Bearing Witness to the Human. *European Journal of Social Theory*. 2012, Vol. 15, No. 4, s. 522–536. DOI: 10.1177/1368431011432376.

¹² Agamben na rozdíl od Arendtové neizoluje biologický život – *zoe* – jako předpolitickou otázku, čímž vytváří silnější pole pro tematizaci jeho společenské podmíněnosti. *Ibidem*, s. 524.

pro její překonávání. Na tento potenciál poukazuje např. Parekh, která s odkazem na dílo Zygmunta Baumana argumentuje, že modernita je vedena úsilím zbavit se nejednoznačnosti lidské situace,¹³ a dostává se tak do permanentního pnutí s lidskou důstojností a lidskými právy.¹⁴ Dílo Arendtové pak podle ní umožňuje prohloubit naše porozumění tomuto pnutí a současně ho i lépe překonávat, tedy zajistit plnější ochranu lidské důstojnosti v podmínkách modernity.¹⁵

V tomto článku bych chtěla navázat na tento projekt a doplnit ho. Mým výchozím argumentem je, že politickou teorii Arendtové lze propojit s pojetím lidské důstojnosti v intencích teorie objektu, a otevřít tak cestu k delegitimizaci donucujícího uplatňování biopolitických strategií modernity, které tematizují jako zásahy založené na uplatňování vyhodnocovacích rámců, jejichž předmětem je člověk a jeho život, a sledující vůči člověku formativní a/nebo preventivní účel. Domnívám se, že toto propojení může mít pro české prostředí velmi praktický význam, jelikož k pojetí lidské důstojnosti v intencích teorie objektu se ve své judikatuře přihlásil i Ústavní soud, který však dosud z hlediska formulace jejího obsahu zůstal spíše na úrovni obecných proklamací.¹⁶ Politická teorie Arendtové umožňuje odhalit nekonzistentnost závěrů Ústavního soudu s východisky, která si na základě teorie objektu sám vytyčil, a argumentovat, že uvažování o donucujících zásazích proti člověku založených na vyhodnocovacích rámcích, jejichž předmětem je on sám či jeho život, a sledujících vůči němu formativní a/nebo preventivní cíl je třeba posunout z úrovně proporcionality na úroveň legitimacy.

K závěrům, které bývají dovozovány na základě filozofických či politických teorií bývá někdy v právní praxi přistupováno skepticky v tom smyslu, že to, co si může dovolit filozof či politický teoretik, si nemůže dovolit soudce, který svým rozhodnutím přímo ovlivňuje společenskou realitu i životy jednotlivých lidí. Z tohoto důvodu považuji za vhodné přinést příklad Úmluvy OSN o právech osob se zdravotním postižením (dále jen „CRPD“) a argumentovat, že tuto úmluvu lze vnímat jako promítnutí popsanych východisek do pozitivního práva. CRPD volím z několika důvodů. Předně nelze přehlédnout, že první náleze, v němž se Ústavní soud k pojetí lidské důstojnosti v intencích teorie objektu přihlásil, stejně jako náleze, v němž tyto své závěry ještě blíže rozvedl, se oba týkaly problematiky práv osob s postižením.¹⁷ Dále je důležité poukázat na to, že právně filozofická východiska CRPD i její cíl bývají vystihovány prostřednictvím kategorie předmětnosti. CRPD má lidem s postižením zajistit postavení subjektu, a nikoli objektu charity, zdravotní léčby či sociální ochrany.¹⁸ Současně považuji za důležité, že CRPD jako stále poměrně nová lidskoprávní úmluva vychází jasněji než některé starší lidskoprávní úmluvy¹⁹ ze vztahového

¹³ PAREKH, S. *Hannah Arendt and the Challenge of Modernity. A Phenomenology of Human Rights*, s. 17.

¹⁴ *Ibidem*, s. 65.

¹⁵ *Ibidem*, s. 12.

¹⁶ Prvním z nálezů, v nichž se objevuje pojetí lidské důstojnosti v intencích teorie objektu, byl náleze Ústavního soudu ze dne 7. 12. 2005, sp. zn. IV. ÚS 412/04.

¹⁷ Náleze Ústavního soudu ze dne 7. 12. 2005, sp. zn. IV. ÚS 412/04, a náleze Ústavního soudu ze dne 18. 8. 2009, sp. zn. I. ÚS 557/09.

¹⁸ UNITED NATIONS: DEPARTMENT OF ECONOMIC AND SOCIAL AFFAIRS. *Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)*. *un.org* [online]. [cit. 2023-02-24]. Dostupné z: <<https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>>.

¹⁹ Uvedené neznamená, že by starší lidskoprávní úmluvy neumožňovaly argumentovat vztahové pojetí ústředních lidskoprávních kategorií. Toto pojetí však není součástí samotného textu úmluv, ale proniká spíše do oficiálních interpretačních stanovisek, které se k dané úmluvě vztahují. Dobrým příkladem je v tomto ohledu např. Úmluva OSN o právech dítěte,

pojetí ústředních lidskoprávních kategorií, jakými je např. i svoboda, respektive autonomie.²⁰ V tomto aspektu se tak rýsuje úzká vazba na politickou teorii Arendtové, jejíž pojetí práva rovněž směřuje k pojetí vztahovému a zplnomocňujícímu, jak argumentuje Volk.²¹ Volk toto pojetí vystihuje jako společenství, v němž lidé jednájí *společně*, a nikoli *pro* druhého nebo *proti* druhému.²² V neposlední řadě se pak pokusím argumentovat, že CRPD do značné míry zmírňuje zdánlivou radikalitu závěrů, které lze na základě propojení politické teorie Arendtové s lidskou důstojností jako zákazem zpředmětnění člověka dovodit. Ukazuje totiž, že na formativní a/nebo preventivní cíle není třeba v právu zcela rezignovat, nýbrž je důležité dbát na to, aby způsob jejich dosahování nebyl založený na donucení, nýbrž na vytváření příležitostí. Jinými slovy, CPRD přináší svými koncepty konkrétní příklady vztahového a zplnomocňujícího uplatňování práva, o němž hovoří Volk. V tomto smyslu doplňuje i samotnou politickou teorii Arendtové, jelikož ukazuje cestu, jakým způsobem se vyrovnat s její skepsí, pokud jde o řešení sociální otázky politickými prostředky.²³

S ohledem na to, že skutečnost, že žijeme v moderním státě, nelze zcela ignorovat, se pro úplnost v samotném závěru článku budu věnovat též otázce, zda odmítnutí legitimacy donucujících zásahů založených na vyhodnocovacích rámcích, jejichž předmětem je člověk a jeho život, a sledujících formativní a/nebo preventivní účel vůči člověku musí být absolutní, anebo lze tyto zásahy v některých právních oblastech připustit a pokud ano, za jakých podmínek.

Na práce Parekh i Volka se budu v rámci své argumentace snažit navázat tím, že se v práci Arendtové budu soustředit na dichotomii politické a společenské sféry. Pokusím se nastínit argumentační možnosti ve prospěch překonání biopolitického působení modernity, které tato dichotomie přináší v případě, že k ní není přistupováno jako k věcně vymezeným oblastem, ale jako k normativním hodnotovým paradigmatům.

V článku vycházím především z primární literatury. Soustředím se na stěžejní díla Arendtové, ve kterých jsou rozpracovány myšlenky dichotomie politické a společenské sféry. Jedná se zejména o druhou kapitolu spisu *Vita Activa*²⁴ a o posmrtně vydané úvahy o politice *Introduction into Politics*.²⁵ Dichotomie politické a společenské sféry je rovněž hlavním argumentem v kontroverzní esejí *Reflections on Little Rock*,²⁶ v níž Arendtová kriticky komentuje rozsudek Nejvyššího soudu Spojených států o protiústavnosti zákonů nařizujících rasovou segregaci ve školství,²⁷ a táhne se jako červená niť též spisem *O revoluci*, v němž Arendtová spojuje Americkou revoluci za nezávislost s politickými

---

jejíž právně filozofická východiska Výbor OSN pro práva dítěte zarámoval postupně do tzv. přístupu založeného na právech dítěte, který se výrazným způsobem přibližuje ke konceptům CRPD.

²⁰ CELIK, E. The Role of the CRPD in Rethinking the Subject of Human Rights. *The International Journal of Human Rights*. 2017, Vol. 21, No. 7, s. 933–955. DOI: 10.1080/13642987.2017.1313236.

²¹ VOLK, Ch. *Arendtian Constitutionalism. Law, Politics and the Order of Freedom*, s. 220.

²² *Ibidem*, s. 184–189.

²³ V díle *O revoluci* Arendtová spojuje snahu o řešení sociální otázky politickými prostředky s nevyhnutelným vpádem násilí do politického prostoru. ARENDOVÁ, H. *O revoluci*, s. 105.

²⁴ ARENDOVÁ, H. *Vita activa*. 2. opravené vydání. Praha: OIKOYMENH, 2009, s. 33–102.

²⁵ ARENDT, H. *Introduction into Politics*. In KOHN, J. (ed.). *Hannah Arendt: The Promise of Politics*. New York: Schocken Books, 2005, s. 93–204.

²⁶ ARENDT, H. *Reflections on Little Rock*. In KOHN, J. (ed.). *Hannah Arendt: Responsibility and Judgment*. New York: Schocken Books, 2003, s. 193–213.

²⁷ *Brown v. Board of Education of Topeka*, 347 U.S. 483 (1954).

kategoriemi a naopak Velkou francouzskou revolucí se společenskými kategoriemi, což navíc pojímá jako příčinu úspěchu první z uvedených a neúspěchu druhé.²⁸ V některých dílčích otázkách budu odkazovat i na další práce Arendtové, bude-li to v probíraném kontextu relevantní. V otázce pojetí lidské důstojnosti jako zákazu zpředmětnění vycházím z těch nálezů Ústavního soudu, v nichž se Ústavní soud výslovně odkazuje na teorii objektu anebo na zákaz přistupovat k člověku jako k předmětu jako na obsah imperativu lidské důstojnosti. Nepracuji však se všemi těmito nálezy, nýbrž pouze s těmi, které se týkají situací, v nichž původcem zpředmětnujícího zásahu byl výkon veřejné moci, a nikoli soukromoprávní subjekt.²⁹ A stejně tak opomím nálezy, týkající se rehabilitačního případu faráře Jana Šimsy, který je velmi specifický s ohledem na dobu nesvobody, v níž ke zpředmětnujícímu zásahu došlo, a tímto nemusí být až tolik relevantní pro podmínky demokratického právního státu.³⁰

1. Dichotomie politické a společenské sféry jako konflikt plurality a normalizace

Důsledné oddělení politické a společenské sféry, k nimž v některých textech přibývá ještě sféra soukromá, je jedním z nejsilnějších motivů v textech Arendtové. Je to současně toto důsledné oddělení, které se stalo a stále je předmětem kritiky, vedené z nejrůznějších pozic – feministických,³¹ sociálně kritických³² i antirasistických.³³ Arendtová totiž vymezení politického, společenského i soukromého staví na modelu antické polis. Prototypem politična se tak stává agora, na níž se scházejí svobodní muži, aby mohli veřejně vyjadřovat své názory, promlouvat k otázkám, které se týkají celé polis a jejich společného života v ní, a vzájemně se přesvědčovat o svých názorech na tyto otázky a tím je dále formovat. Jejich svoboda je však vykoupena prací, kterou v přítomnosti jejich domácností odvádějí ženy

²⁸ ARENDTOVÁ, H. *O revoluci*, 293 s.

²⁹ Opomím tak především nálezy Ústavního soudu ze dne 6. 3. 2012, sp. zn. I. ÚS 1586/09, v němž bylo za zpředmětnující označeno použití osobnosti spisovatele Michala Viewegha jako veřejně známé osoby k čistě komerčním účelům vydavatele bulvárního periodika.

³⁰ Byť charakteristika zpředmětnění jako jednání veřejné moci, které zbavuje člověka jeho vlastní odpovědnosti, je jistě univerzální a důležitá i v podmínkách demokratického právního státu. Viz nálezy Ústavního soudu ze dne 29. 2. 2008, sp. zn. II. ÚS 2268/07, odst. 43 a 45.

³¹ Feministickou kritiku, která vychází především z uchopení nastíněné dichotomie jako věcně vymezených oblastí a která navazuje na skepsi Arendtové ohledně možnosti řešit sociální otázku politickými prostředky, shrnují Chaberty a Lemaitre. Tyto autorky se však naopak snaží vytěžit potenciál politické teorie Arendtové pro politickou teorii péče tím, že ji prostřednictvím pojmů pluralita, společný svět a moc propojují s dílem Joan Tronto. Domnívám se, že byť autorky vycházejí z jiných pojmů, než o které se opírám já v tomto článku, dospívají ke stejným závěrům ve smyslu překonání namítaného vylučujícího dopadu dichotomie politické a společenské sféry a formulování normativního základu pro inkluzivní a zplnomocňující nastavení institucí, a tudíž i působení práva. Viz CHABERTY, C. – LEMAITRE, C. N. Thinking about the Institutionalization of Care with Hannah Arendt: A Nonsense Filiation? *Philosophies*. 2022, Vol. 7, No. 3, s. 51. DOI: <https://doi.org/10.3390/philosophies7030051>.

³² K tomu viz např. kritiku Christodoulidou a Schaapa, kteří reagují na kritiku Marxe formulovanou Arendtovou a Arendtové mimo jiné vyčítají, že ve své teorii očisťuje politično od jeho původu v sociálních rozděleních a hierarchiích. CHRISTODOULIDIS, E. – SCHAAP, A. Arendt's Constitutional Question. In: GOLDONI, M. – MCCORKINDALE, C. (eds). *Hannah Arendt and the Law*, s. 101–116.

³³ Ke všem zaměřením kritiky viz též BENHABIB, S. *The Reluctant Modernism of Hannah Arendt*. New Edition. Lanham: Rowman & Littlefield, 2003. K antirasisticky motivované kritice dichotomie politické a společenské sféry viz též BERNASCONI, R. The Double Face of the Political and the Social: Hannah Arendt and America's Racial Divisions. *Research in Phenomenology*. 1996, Vol. 26, s. 3–24; či BURROUGHS, M. D. Hannah Arendt, "Reflections on Little Rock," and White Ignorance. *Critical Philosophy of Race*. 2015, Vol. 3, No. 1, s. 52–78.

a otroci. Právě domácnost odpovídá soukromé sféře. Práce, která slouží k zajištění životních nutností, se vylučuje s politickou svobodou.³⁴ Nutnost spjatá s přežitím navíc způsobuje, že v domácnosti nevládne na rozdíl od agory svoboda a rovnost, ale hierarchie. Pán domu stojí nad členy domácnosti a disponuje absolutní silou (angl. *absolute force*).³⁵ Společnost pak představuje fenomén, který ve starověkém Řecku nebyl známý a který souvisí s proniknutím nutnosti, tedy údělu domácnosti, do veřejného prostoru.³⁶ Oproti jednotlivým domácnostem je však fenomén společnosti ještě nebezpečnější, jelikož namísto atomizovaných center absolutní síly nastupuje její monopolizace.³⁷

Nastíněný stručný popis členění mezi sférou politickou, společenskou a soukromou v díle Arendtové dává tušit příčinu i zaměření částých kritik. Ve stručnosti bychom mohli společného jmenovatele těchto kritik pojmenovat tak, že důsledné oddělení uvedených sfér má nutně vylučující dopady. Legitimizuje stav, kdy určité skupiny lidí stojí vně politického společenství, ve stavu nesvobody, a to proto, aby jiní mohli náležitě užívat politické svobody. Těmito skupinami jsou ženy, otroci, což úzce souvisí též s rasovou otázkou, a v moderní době též lidé stíženými bídými životními podmínkami. Zahrnutí poslední z uvedených skupin mezi skupiny vyloučené z veřejného prostoru, a tudíž i politické svobody, odkazuje na spis *O revoluci*, v němž se Arendtová kriticky vyslovuje proti takovému cíli revoluce, který by se primárně zaměřoval na zlepšení životních podmínek a sociální situace lidí, a nikoli na politickou svobodu, kterou definuje opět ve vazbě na politickou sféru.³⁸ Právním jazykem bychom tento vylučující limit důsledného odlišení sféry politické, společenské a soukromé mohli pojmenovat jako neschopnost uchopit situace nepřímé, či dokonce strukturální/systémové diskriminace.³⁹

Domnívám se však, že jakkoli lze nastíněnému základu kritik rozdělení politické a společenské sféry rozumět, nejsou tyto kritiky vůči Arendtové a jejímu dílu zcela oprávněné. Je pravdou, že Arendtová ráda stylem svých úvah provokovala, a proto některá její vyjádření či úvahy, vytrhneme-li je z kontextu, mohou působit velmi kontroverzně. K dílu Arendtové však podobným fragmentujícím způsobem přistupovat nelze. Budeme-li vnímat toto dílo v jeho komplexnosti, snadno nalezneme argumenty proti vylučování kohokoli z možnosti účasti na politickém společenství pro jeho statusovou charakteristiku, ať by jí již mělo být pohlaví či gender, rasa anebo sociální postavení. Ostatně právě Arendtová odhaluje závislost uznání člověka za člena politického společenství na jeho statusové charakteristice jako paradox zbavující lidská práva jejich praktické účinnosti a popírající

³⁴ ARENDOVÁ, H. *Vita activa*, s. 43–44.

³⁵ *Ibidem*, s. 150. V díle Arendtové je třeba terminologicky odlišovat sílu od moci, jelikož moc Arendtová spojuje pouze se společenstvím sobě rovných a svobodných lidí, tedy v nastíněném rozčlenění s politickou sférou, a nikoli domácností. Pán domácnosti, který odchází za sobě rovnými na agoru, tedy disponuje vůči členům domácnosti absolutní silou, a nikoli mocí.

³⁶ *Ibidem*, s. 149.

³⁷ *Ibidem*, s. 150.

³⁸ ARENDOVÁ, H. *O revoluci*, s. 105, 132–133, 136–137.

³⁹ Systémovou/strukturální diskriminaci zde pojímám v souladu s definicí Výboru OSN pro hospodářská, sociální a kulturní práva: „Výbor pravidelně shledává, že diskriminace některých skupin je všudypřítomná a přetrvávající a hluboce zakořeněná v sociálním chování a organizaci, přičemž často zahrnuje právní pravidla, politiky, praktiky nebo převládající kulturní postoje ve veřejném nebo soukromém sektoru, které vytvářejí relativní nevýhody pro některé skupiny a privilegia pro jiné.“ UN COMMITTEE ON ECONOMIC, SOCIAL AND CULTURAL RIGHTS. General Comment No. 20: Non-Discrimination in Economic, Social and Cultural Rights (art. 2, para. 2, of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), E/C.12/GC/20, odst. 12. *undocs.org* [online]. 2009 [cit. 2022-02-15]. Dostupné z: <<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G09/434/05/PDF/G0943405.pdf?OpenElement>>. Vlastní překlad autorky.

tak představu o jejich univerzální platnosti. Parekh na tuto skutečnost trefně poukazuje ve vztahu k lidem v situaci mezinárodního bezdomovectví, uprchlictví a postavení etnické/národnostní menšiny.⁴⁰ Volk pak dospívá k závěru, že pro Arendtovou se zahrnutí každého do politického společenství stalo podmínkou udržení jeho stability a jako takové pak muselo představovat jeden ze základních prvků ústavního řádu.⁴¹ V neposlední řadě lze poukázat též na to, že požadavek, aby možnost zapojit se do politického společenství měl skutečně každý, zcela jednoznačně zaznívá v závěru spisu *O revoluci* v rámci pojednání o systému rad či elementárních republik.⁴²

Podle mého názoru je klíč k vyjasnění nedorozumění mezi závěry Arendtové a jejími kritiky třeba hledat v cíli, který Arendtová sleduje, když se od sebe snaží oddělit politickou a společenskou sféru. Ten lze nejlépe pochopit, uvědomíme-li si, jakou hodnotu Arendtová připisovala pluralitě a jejímu uznání. To, čeho se Arendtová obávala a co se v různých kontextech snažila shrnout pod společenskou sféru či sociální otázku, byla ztráta prostoru pro pluralitu, určitá forma unifikace lidí v zájmové skupiny a následně v masy. Jak zdůraznila ve spisu *Vita activa* i spisu *O revoluci*, v němž se věnovala mimo jiné sociální otázce, životní nutnost působí jako jednotící faktor. Je totiž pro všechny lidi stejná.⁴³ Zabýváme-li se tématy životní nutnosti, vystačíme si s člověkem v jednotném čísle⁴⁴ jako určitým živočišným druhem, formovaným přírodními zákonitostmi.⁴⁵ Prostor pro pluralitu se zde z povahy věci vytrácí; hledisko plurality je nahrazeno hlediskem normality, tedy hlediskem pozitivně definované představy o tom, jak by věci měly být uspořádány, respektive jaký by měl být normální člověk a jak by se měl chovat. Tím se nutně vytrácí i prostor svobody a rovnosti, který Arendtová vystihuje jako organizaci lidí v jejich naprosté odlišnosti s ohledem na jejich relativní rovnost.⁴⁶ Politickou sférou je tedy prostor, v němž si lidé, kteří jsou co nejodlišnější, garantují vzájemně rovná práva. Arendtová připomíná, že za svou existenci mohou lidé děkovat stvořiteli, za svou pluralitu pak sobě navzájem.⁴⁷

Arendtová se staví proti skupinovým, nebo dokonce masovým kategoriím, které vycházejí nikoli z odlišnosti, ale ze stejnosti a shlukují lidi právě na jejím základě. Ve světle uvedeného lze tak její snahu o důsledné oddělení politické od společenské sféry vnímat především jako snahu o zachování prostoru pro odlišnost jednotlivých lidí, a nikoli pouze pro odlišnost společenských rolí, společenské příslušnosti, či dokonce druhové příslušnosti. Arendtová si byla dobře vědoma toho, že společnost se neobejde bez svých norem, které z povahy věci působí ve směru normality, a nikoli plurality, a tímto se stávají násilnými.⁴⁸ Sama měla velmi intenzivní zkušenost jinakosti, pramenící nejprve z jejího židovského původu a následně též z jejího postavení uprchlice. Ve své esejí *We Refugees*, kterou napsala v roce 1940 po svém příchodu do Spojených států, popisuje normalizační tlak společnosti velmi silně. Poukazuje zde na existenci nepsaných sociálních norem, které mají sílu veřejného mínění, tedy opět něčeho, pro co je charakteristická skupinovitost anebo

⁴⁰ PAREKH, S. *Hannah Arendt and the Challenge of Modernity. A Phenomenology of Human Rights*, s. 28.

⁴¹ VOLK, Ch. *Arendtian Constitutionalism. Law, Politics and the Order of Freedom*, s. 192–193.

⁴² ARENDTOVÁ, H. *O revoluci*, s. 277.

⁴³ *Ibidem*, s. 100. Viz též ARENDTOVÁ, H. *Vita activa*, s. 61; ARENDT, H. *Introduction into Politics*, s. 119.

⁴⁴ ARENDT, H. *Introduction into Politics*, s. 94–95.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 119.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 96. Vlastní překlad autorky.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 94.

⁴⁸ Arendtová od sebe odlišovala kategorie moci, síly a násilí. Násilí pro ni mělo instrumentální povahu. K tomu viz ARENDTOVÁ, H. *O násilí*. 2. vydání. Praha: OIKOYMENH, 2011, s. 37.

dokonce masovost.⁴⁹ „A takový tichý názor a praxe jsou daleko důležitější pro náš každodenní život než všechny oficiální proklamace pohostinnosti a dobré vůle.“⁵⁰ A výstižně popisuje i fatální následky, které tyto nepsané sociální normy mohou mít: „[...] jelikož žijeme ve světě, ve kterém lidské bytosti jako takové už nějakou dobu přestaly existovat; jelikož společnost objevila diskriminaci jako velkou sociální zbraň, s níž lze zabít lidi bez jakéhokoli krveprolití; jelikož pasy nebo rodné listy a někdy též doklady o daních z příjmu již nejsou pouze formálními dokumenty, ale záležitostmi sociálního rozlišování.“⁵¹

Ve světle citovaných vyjádření a obav, které jsou na jejich pozadí jasně patrné, lze argumentovat, že Arendtová hledá prostřednictvím důsledného oddělení politické a společenské sféry způsob ochrany před popsányi fatálními následky normalizačního působení společnosti. V tomto ohledu je přitom velmi pragmatická. Je jí jasné, že společnost a její zákonitosti, včetně tohoto normalizačního působení, nezmění. Prostřednictvím oddělení politické a společenské sféry usiluje především o to dát tomuto normalizačnímu působení mez.

Roli této meze může sehrát právě právo, které může být zároveň klíčem k uchopení dichotomie politické a společenské sféry nikoli jako věcně vymezených oblastí, nýbrž jako normativních hodnotových paradigmat. Právo by v případě nastíněného pojetí dichotomie politické a společenské sféry jasně vymezovalo principy a hodnoty, na jejichž základě má fungovat, a naopak principy a hodnoty, jichž se má stranit. Domnívám se, že toto pojetí dichotomie politické a společenské sféry překonává vylučující dopady věcného pojetí, jelikož poskytuje argumentační základ, který vytváří účinný prostor pro politickou subjektivizaci vyloučených osob, jehož význam tematizoval v návaznosti na Arendtovou např. Jacques Rancière,⁵² i praktický nástroj pro jejich emancipaci.⁵³

Tento přístup usiluje o propojení postojového a institucionálního pojetí podle Benhabib. Institucionální rozměr je s ohledem na vazbu rozlišení obou sfér na právo zřejmý, byť je pravdou, že právě tím, že se soustředí na právo, se mírně odchyľuje od vymezení samotné Benhabib, která v tomto ohledu uplatňuje spíše optiku různých společenských institucí, jakými je ekonomie a občanská společnost na straně společenské sféry a veřejná sféra, stát a jeho instituce na straně sféry politické.⁵⁴ Domnívám se však, že se tím velmi přibližuje pojetí věcně vymezených oblastí, které však staví jako samostatnou, třetí možnost přístupu k dichotomii politické a společenské sféry, a že dělení obou sfér v rámci institucionálního pojetí prostřednictvím práva je vhodnější a nosnější. Doplnění tohoto pojetí pojetím postojovým je pak nezbytné pro definování obsahu dělení obou sfér. Obsahem sociální sféry v tomto pojetí je podle Benhabib zaměřen se na ekonomické přežití, hroma-

⁴⁹ Proti veřejnému mínění jako masové kategorii se Arendtová vymezila i ve spisu *O revoluci*. ARENDTOVÁ, H. *O revoluci*, s. 71 a 219.

⁵⁰ ARENDT, H. *We Refugees*. In KOHN, J. – FELDMAN, R. H. (eds). *Hannah Arendt: The Jewish Writings*. New York: Schocken Books, 2007, s. 271. Vlastní překlad autorky.

⁵¹ *Ibidem*, s. 273. Vlastní překlad autorky.

⁵² RANCIÈRE, J. *Who Is the Subject of the Rights of Man?* *South Atlantic Quarterly*. 2004, Vol. 103, No. 2–3, s. 297–310. DOI: <https://doi.org/10.1215/00382876-103-2-3-297>.

⁵³ Mám za to, že nastíněné pojetí politické sféry by dávalo účinnou odpověď též na kritiku Christodoulidise a Schaapa, kteří dichotomii politické a společenské sféry vyčítali nedostatečnou schopnost tematizovat společenské nerovnosti, především nerovnosti související se sociálním postavením, a popření přínosu antagonistických střetů. Právo by se zde totiž stalo nástrojem, pomocí něhož by bylo možné vrátit hlas těm lidem, jimž dosud ve společnosti příslušná pozice v debatě nebyla přiznána, a umožnit jim pojmenovat nerovnosti, které je vylučují z politického společenství. CHRISTODOULIDIS, E. – SCHAAP, A. *Arendt's Constitutional Question*, s. 101–116.

⁵⁴ BENHABIB, S. *The Reluctant Modernism of Hannah Arendt*, s. 140.

dění a udržení majetku a předmětů spotřeby a rovněž zacházení s ostatními jako s předměty k dosažení cílů jiného.⁵⁵ Benhabib zde výslovně neakcentuje normalizační aspekt zpředměťujícího zacházení s lidmi a má na mysli spíše třídní vykořisťování, nicméně skutečnost, že i v jejím postojovém pojetí lze společenskou sféru spojit s normalizujícím působením společnosti, lze dovodit ze způsobu, jakým definuje sféru politickou. Opírá se jednak o význam reflektivní soudnosti, díky níž dochází k překonávání dílčích a omezených perspektiv tříd nebo skupin ve prospěch širšího pohledu rozšířené mentality,⁵⁶ a dále zdůrazňuje aspekt vytváření společného světa prostřednictvím schopnosti dát a dodržet slib mezi pluralitou lidských bytostí, které se vzájemně respektují.⁵⁷

Navzdory tomu, že se Benhabib staví k možnému přínosu dichotomie politické a společenské sféry velmi skepticky a argumentuje, že pokud je některé z těchto pojetí udržitelné, je jím pojetí postojové, označuje takto definovanou politickou sféru za „*normativní jádro arendtovské koncepce politična*“.⁵⁸ Důležitým přínosem nastíněného institucionálně-postojového pojetí je role práva, které toto normativní jádro dokáže uvést v život a naopak poskytnout účinnou ochranu před působením postojů spadajících do sféry společenské.

2. Zhotovování a předsudek jako nástroje zespolečenštění člověka

Než se však dostanu k samotné roli práva, zaměřím se na dva pojmy, které Arendtová spojuje právě se společenskou sférou a jejichž prostřednictvím tak můžeme blíže popsat proces společenské normalizace člověka, tedy proces jeho zespolečenštění. Těmito pojmy jsou zhotovování a předsudek. Tyto pojmy volím ze dvou důvodů. Předně, oba v sobě tak, jak je vymezuje Arendtová, obsahují odkaz na předmětnost či objektivitu, což je důležité východisko pro následné propojení role práva vymezené na jejich základě s lidskou důstojností v intencích teorie objektu. Druhým důvodem je, že se jedná o pojmy, s nimiž nebývá v přístupu k uchopení role práva podle Arendtové běžně pracováno. Jak bylo uvedeno výše, např. Volk argumentuje ve prospěch vztahového a zplnomocňujícího pojetí práva, opírá se však především o pojmy moci a soudnosti.⁵⁹ Jakkoli pojem soudnosti úzce souvisí s pojmem předsudku, který je jeho protikladem, stále se jedná o rozdílné pojmy a vlastní rozbor pojmu předsudku umožňuje prohloubit pochopení překážek pro vytvoření komunity, v níž lidé jednájí *společně*, a nikoli *pro* druhého nebo *proti* druhému. Podobně Parekh nechává tyto pojmy společenské sféry spíše stranou, ačkoliv sama tematizuje obsah lidské důstojnosti prostřednictvím termínů předmětnosti, když v závěru své knihy s odkazem na dílo Arendtové poukazuje na to, že náležet k politickému společenství znamená posun od co ke kdo, tedy posun od objektu k subjektu.⁶⁰ Parekh zmiňuje jako příklady zpředměťujících skupinových identit rasu, národnost, pohlaví, sexuální orientaci.⁶¹ Pojmy zhotovování a předsudku, jak se pokusím argumentovat níže, nám však umožňují uchopit připisování zpředměťujících charakteristik ještě subtilněji, a dokonce bez vazby

⁵⁵ Ibidem, s. 140–141.

⁵⁶ Ibidem, s. 156.

⁵⁷ Ibidem, s. 166.

⁵⁸ Ibidem, s. 166.

⁵⁹ VOLK, Ch. *Arendtian Constitutionalism. Law, Politics and the Order of Freedom*, s. 232–233.

⁶⁰ PAREKH, S. *Hannah Arendt and the Challenge of Modernity. A Phenomenology of Human Rights*, s. 166 a poznámka č. 3 na s. 205.

⁶¹ Ibidem, s. 28 a poznámka č. 3 na s. 205.

na předem definovanou skupinovou identitu. Umožňují nám tedy získat hlubší vhled do situací, v nichž člověku náleží spíše postavení co než kdo.

2.1 Zhotovování a důsledky jeho proniknutí do politického prostoru

Jak vyplynulo již z výše uvedeného, Arendtová spojuje politické s hodnotou svobody a rovnosti, které obě definuje vztahově, v přímé vazbě na existenci společenství. Rovnost v jejím pojetí není rovností před zákonem, ale rovným nárokem na politickou aktivitu. Tu Arendtová přímo spojuje s typem lidské činnosti, kterou označuje jako jednání.⁶² Základní charakteristikou jednání je jeho nepředvídatelnost.⁶³ Jednání je projevem svobody, a proto není překvapující, že Arendtová chápe svobodu jako spontaneitu.⁶⁴ Je to právě jednání, které umožňuje lidem učinit něco nového, překvapivého a neočekávaného. Arendtová tento rozměr lidské činnosti pojímá jako natalitu, kterou následně označuje jako to, co odlišuje člověka od živočišné říše. Bez natality by veškeré „jednání“ „*bylo buď pouhým chováním, nebo zachováváním*“.⁶⁵ Bez natality by nebylo lidí v množném čísle, ale byl by zde člověk jako reprezentant určitého druhu. Je rovněž důležité uvést, že Arendtová pojímá jednání v přímé vazbě na řeč, a to ve smyslu relevantní řeči v rámci společenství.⁶⁶ Politika je tak pro ni prostorem pro debatu, vzájemné přesvědčování a společné rozhodování o veřejných otázkách.⁶⁷

Arendtová se ve svém díle opakovaně vrací k tradici politické filozofie vycházející z Platóna, která jednání jakožto jedinou činnost vlastní politickému prostoru nahradila tzv. zhotovováním.⁶⁸ V knize *Vita activa* popisuje zhotovování jako řemeslnou činnost, která opracováním materiálu vede ke vzniku objektivních a trvalých věcí, vytvořených podle určitého vzoru. Zhotovování je nevyhnutelně doprovázeno násilím, bez něj by nebylo možné materiál opracovat, a neobejde se bez nástrojů – prostředků. Vede tak k utilitaristickému uvažování v kategoriích prostředku a účelu.⁶⁹

Nahrazení jednání zhotovováním bylo způsobeno tím, že pro společnost není existence politického prostoru, jak byl popsán výše, cílem sama o sobě. Jejím cílem je udržení života (společenství) a jeho organizování.⁷⁰ Zmocňuje-li se společnost politiky, snižuje ji na pouhý nástroj k dosažení tohoto účelu.⁷¹ Již nejde o společnou debatu, ale o hledání nejefektivnějšího prostředku k dosažení stanoveného cíle.⁷² To vnáší do prostoru politiky též prvek odbornosti,⁷³ která nutně narušuje rovnost v relevanci jednotlivých hlasů,

⁶² ARENDOVÁ, H. *Vita activa*, s. 225–228.

⁶³ *Ibidem*, s. 286.

⁶⁴ ARENDT, H. *Introduction into Politics*, s. 126.

⁶⁵ ARENDOVÁ, H. *O násilí*, s. 62–63.

⁶⁶ ARENDOVÁ, H. *Vita activa*, s. 224–233. Arendtová zdůrazňuje, že řeč vyslovovaná v podmínkách nerovnosti, tedy v podobě příkazu, který je na jedné straně dáván a na druhé přijímán, není skutečnou řečí, ale naopak použitím síly a donucení. Lidé, kterým je adresována takováto řeč, jakými v minulosti byli otroci či barbaři, jsou *aneu logou*, bytosti beze slov. K tomu viz ARENDT, H. *Introduction into Politics*, s. 118.

⁶⁷ ARENDOVÁ, H. *O revoluci*, s. 233.

⁶⁸ ARENDOVÁ, H. *Vita activa*, s. 289–291.

⁶⁹ *Ibidem*, s. 194–198.

⁷⁰ ARENDT, H. *Introduction into Politics*, s. 151.

⁷¹ *Ibidem*, s. 150–151.

⁷² *Ibidem*, s. 135.

⁷³ Arendtová se otázky odbornosti v politice dotýká, především když popisuje proces její byrokratizace. Např. ve spisu *O revoluci* poukazuje na to, že ve státě blahobytu se nakonec veškeré politické otázky stávají administrativními pro-

jelikož je-li určitá problematika považována za odbornou, bude hlas odborníka vždy relevantnější než hlas člověka, který se potřebnou odborností vykázat nemůže. S ohledem na vzájemnou provázanost rovnosti se svobodou dochází i k zániku prostoru svobody.⁷⁴ Vrcholným modelem oddělení vědění a jednání, respektive nahrazení jednání zhotovováním, je správa – administrativa.⁷⁵

Arendtová navíc připomíná, že zhotovování je spjato se zmnožováním. Model, podle kterého jsou věci zhotovovány, vyrobením věci nezaniká, ale slouží ke zhotovení dalších, stejných věcí.⁷⁶ Proniknutí zhotovování do politiky tak s sebou nevyhnutelně přináší posun od lidí v množném čísle k člověku v jednotném čísle. Člověk se zde více než subjektem, personou,⁷⁷ jak ji vymezuje Arendtová, stává materiálem. Ten přitom může být opracován k vytyčenému cíli jedině pokud přijmeme myšlenku, že člověk podléhá určitým zákonitostem, které je možné poznat a ovládnout, tedy že se projevuje předvídatelným chováním, a nikoli nepředvídatelným jednáním. To ostatně odpovídá i prvku odbornosti, který je ve zhotovování nutně přítomen. V této souvislosti zřejmě není překvapující, že Arendtová za jeden z činitelů zespolečenštění člověka označila behavioristické vědy, které podle ní „*vědomě směřovaly k redukci člověka ve všech jeho činnostech na úroveň všestranně podmíněné bytosti, jejíž aktivita spočívá v chování, a na této redukci postavily své pojetí člověka. [...] vzmach ‚behavioristických věd‘ ohlašuje konečné stadium tohoto vývoje, v němž se masová společnost zmocnila skupin obyvatelstva národa a sociální chování se stalo měřítkem pro celý život jednotlivce.*“⁷⁸

2.2 Předpoklad a jeho vazba na společenskou normalizaci

Snížení člověka do postavení tvora podléhajícího přirozeným zákonitostem úzce souvisí i s pojmem předpokladu. Předpoklad je podle Arendtové společenskou kategorií, proti které staví soudnost jakožto politickou kategorii. Oba pojmy přitom definuje na základě úvahy – soudu –, který stojí v jejich pozadí. V případě předpokladu je to determinující soud,

---

blémy, které již ani neřeší představitelé zastupitelské demokracie (byť tu kritizuje rovněž), ale odborníci. K tomu viz ARENDTOVÁ, H. *O Revoluci*, s. 270. V přednášce *O násilí* Arendtová v podobném duchu varuje, že za stávající krizové situace, kdy svět stojí na prahu jaderné války, „*není snad nic hrozivějšího než rostoucí prestiž vědecky exaktně uvažujících poradců ve vládních radách během posledních desetiletí.*“ Vyčítá jim, že formulují hypotézy, z nichž se následně rodí představa skutečnosti, která vylučuje, že by v budoucnu mohla nastat jakákoli překvapivá událost, tedy něco, co by Arendtová spojila s jednáním, a nikoli zhotovováním. K tomu viz ARENDTOVÁ, H. *O násilí*, s. 9–10.

⁷⁴ ARENDTOVÁ, H. *O revoluci*, s. 262.

⁷⁵ *Ibidem*, s. 235.

⁷⁶ ARENDTOVÁ, H. *Vita activa*, s. 179–181.

⁷⁷ Arendtová vychází v definici osoby z původního latinského významu tohoto slova, který znamenal masku, kterou si v divadelní hře nasazovali herci a tím se veřejně vybarvovali ve své roli. V přeneseném významu se pak touto rolí stala veřejná existence člověka – jeho členství ve společenství. Byl to však stále jeho hlas, který zazníval skrze masku. Persona-masku se tak stala nástrojem, jak dopřát vlastnímu hlasu člověka relevanci na veřejnosti, v rámci společenství. „*Bez osoby bychom měli co dělat s jedincem bez práv a povinností, snad ‚přirodním člověkem‘ – totiž s lidskou bytostí či homo v původním významu slova, jímž se označoval někdo mimo rámec zákona a mimo občanské politické těleso, například otrok –, rozhodně však s bytostí, která z politického hlediska postrádá význam.*“ Persona je tak pro Arendtovou stav, kdy je člověk uznán právem jako osoba. Domnívám se přitom, že tento stav je třeba pojímat širěji než jako pouhou právní subjektivitu, jak jsme o ní zvyklí uvažovat v právu. Ta totiž může zůstat pasivní kategorií, zvláště v případě lidí, kteří jsou veřejnou mocí, ať již formou zákona (děti), nebo soudního rozhodnutí (lidé s psychosociálním či mentálním postižením), omezení v možnosti svou právní subjektivitu realizovat, tedy slovy českého právního řádu, omezení ve svéprávnosti. Pro Arendtovou je však persona nesporně spojena s aktivitou člověka a nabývá dokonce morální rozměr. Viz ARENDTOVÁ, H. *O revoluci*, s. 98–99.

⁷⁸ ARENDTOVÁ, H. *Vita activa*, s. 60–61.

jehož podstatou je organizace a subsumpce. Jeho cílem je správným způsobem zařadit konkrétní zkušenost pod obecnější pojem či standard, tedy nalézt její místo v systému. Tím dochází ke ztrátě jedinečnosti této zkušenosti, to je ostatně podstata determinujícího soudu.⁷⁹ Předsudek zde tak nemá nutně negativní význam, ale význam hodnotově neutrální, vycházející z etymologického původu tohoto slova – je předem daným soudem. Nemá tedy vazbu na přítomnost, nýbrž na minulost. V jeho kořenech stojí soudnost, tedy reflektivní soud jedinečného (viz níže), ten se však vztahoval k jiné zkušenosti, než je ta, s níž se setkáváme při determinujícím soudu.⁸⁰ Minulá zkušenost se stává základem objektivního pojmu, normy či standardu a tato její podoba jí umožňuje působit na současnost.⁸¹

Soudnost je oproti předsudku založena na reflektivním soudu, jehož cílem je reagovat právě na jedinečnost konkrétní zkušenosti.⁸² Nemůže tak vycházet z žádného objektivního pojmu či normy, jelikož ty působí přesně v obráceném směru, jak je to patrné u předsudku. Soudnost se podle Arendtové opírá o *sensus communis*, tedy o smysl pro společný svět⁸³ – přesvědčení, že zde existuje něco, co všechny lidi spojuje a co vnímají či pocítují stejně, jako je např. krása.⁸⁴ Aby soudnost nebyla čistě subjektivním úsudkem, musí být projevem snahy nahlédnout určitou jedinečnou zkušenost z co nejvíce možných stanovisek.⁸⁵ Soudnost tedy není objektivní, ale ani subjektivní.⁸⁶ Díky rozšířenému myšlení a smyslu pro společný svět je intersubjektivní.⁸⁷

Samozřejmě si můžeme klást otázku, do jaké míry je skutečně v silách člověka překročit při souzení určité zkušenosti limity své vlastní subjektivity a je-li skutečně reálné, abychom věrně anticipovali pohled jiného člověka se zcela jinou životní zkušeností. To zde však nyní nehraje až takovou roli. Daleko důležitější pro naše účely je ta skutečnost, že právě z tohoto důvodu nemůže soudnost vést k ničemu jinému než k názoru. Nepohybuje se, na rozdíl od determinujícího soudu, v rovině správnosti ve smyslu pravdivosti, neoperuje s pravdou. V důsledku toho nemohou mít reflektivní soudy, které jsou projevem soudnosti, nikdy donucující povahu, a to na rozdíl od předsudků.⁸⁸ Mohou nanejvýš přesvědčovat. Soudící musí se svým soudem předstoupit před ostatní a ověřit si jeho relevanci. Právě zde se tak projevuje úzká propojenost soudnosti s uznáním relevance hlasu člověka, a tudíž i se svobodou a rovností. Názor dává šanci zaznít všem hlasům, na rozdíl od pravdy, která hlasy ostatních umlčuje.⁸⁹ Není tak překvapující, že Volk staví racionalitu moci soudnosti ve smyslu reflektivní soudnosti do centra své argumentace ve směru dehierarchizace vztahu politiky a práva a spojuje ji mj. s procesními normami těch institucí, které umožňují pluralitu v životě společenství.⁹⁰

⁷⁹ ARENDT, H. *Introduction into Politics*, s. 102, 104.

⁸⁰ *Ibidem*, s. 101–102.

⁸¹ *Ibidem*, s. 102, 104.

⁸² ARENDTOVÁ, H. *Přednášky o Kantově politické filozofii*. Praha: OIKOYMENH, 2002, s. 114.

⁸³ *Ibidem*, s. 104–107. Viz též ARENDT, H. Some Questions of Moral Philosophy. In: KOHN, J. (ed.). *Hannah Arendt: Responsibility and Judgment*, s. 141.

⁸⁴ ARENDTOVÁ, H. *Přednášky o Kantově politické filozofii*, s. 104–107. Viz též ARENDT, H. *Some Questions of Moral Philosophy*, s. 141.

⁸⁵ ARENDTOVÁ, H. *Přednášky o Kantově politické filozofii*, s. 98–101.

⁸⁶ ARENDT, H. *Some Questions of Moral Philosophy*, s. 141.

⁸⁷ *Ibidem*, s. 141.

⁸⁸ ARENDT, H. *Introduction into Politics*, s. 104.

⁸⁹ ARENDTOVÁ, H. *Mezi minulostí a budoucností: Osm cvičení v politickém myšlení*, s. 229–269.

⁹⁰ VOLK, Ch. *Arendtian Constitutionalism. Law, Politics and the Order of Freedom*, s. 188–189.

Představa o normalitě, která je vlastní společenské sféře, se bez předsudků – minulých zkušeností aplikovaných v podobě objektivních pojmů či norem – neobejde. To je možné jen v případě plurality, která je však spjata se sférou politickou, a tudíž se soudností, a nikoli předsudkem.

3. Právo jako politický nebo společenský fenomén?

Zaměříme se nyní na otázku, jaké místo náleží v dichotomii politické a společenské sféry právu a jaká by měla být jeho role. Arendtová opakovaně spojuje právo s politickou sférou, označuje jej za její strukturu.⁹¹ Je si však vědoma, že samotná povaha práva je spíše společenská, a nikoli politická. Připouští, že právo má v sobě něco násilného, a to jak z hlediska svého původu, tak i působení. „*Je výsledkem zhotovování, nikoli jednání; zákonodárce se podobá architektovi a budovateli města, nikoli politikovi a občanovi.*“⁹²

Je zřejmé, že právo samo nemůže fungovat na základě principů, které jsou vlastní politické sféře. Vezmeme-li např. dichotomii determinujícího a reflektivního soudu, znamenalo by proniknutí politické sféry, tedy reflektivního soudu, do práva popření principu jeho předvídatelnosti. A nejen to, právo by ztratilo též svou donucující povahu, jelikož reflektivnímu soudu je vlastní rovnost diskutujících a jeho výsledkem může být nanejvýš nedonucující názor. Ukazuje se, že právo svou povahou odpovídá společenské sféře. To však neznamená, že by vůči sféře politické nemohlo sehrávat zcela zásadní roli. Právě naopak, může vést buď k ukotvení a ochraně politické sféry, anebo naopak k rozšiřování sféry společenské. Vše záleží na tom, jaký bude jeho obsah a na co se bude zaměřovat.

Má-li právo zůstat povaha normativního systému, bez předsudků, jak je vymezuje Arendtová, se neobejde. Sama Arendtová přitom formuluje myšlenku, že mimořádně nebezpečné je, pokud předsudky začnou pronikat ze společenské sféry do politické a nahlazovat soudnost.⁹³ K tomu přitom podle ní dochází v okamžiku, kdy jsou vynucovány právem.⁹⁴ Podobně v eseji *Reflections on Little Rock* Arendtová uznává diskriminaci jako vůdčí princip společenské sféry,⁹⁵ vymezuje se však vůči právnímu vynucování diskriminace, kterou označuje za segregaci.⁹⁶ Rýsuje se zde tedy určitá aporie.

K jejímu rozřešení nám může pomoci vrátit se ke způsobu, jakým Arendtová popisuje proces zespolečenštění člověka, tedy posun k člověku jako druhově podmíněnému tvoru s předvídatelným chováním. Tím, že Arendtová hovoří o pronikání předsudků do práva právě v souvislosti s dichotomií politické a společenské sféry, je pravděpodobné, že má na mysli právě takto zaměřené předsudky. V základu právních norem stojí již tradičně předsudky o spravedlivém uspořádání mezilidských vztahů. Právo v moderním státě však začíná aprobovat předsudky jiného druhu – předsudky o člověku a zákonitostech jeho chování, tedy předsudky o přirozenosti člověka. Právo se jim nemůže vyhnout, začíná-li se, slovy Michela Foucaulta, zabývat nejen tím, co člověk udělal a jaký mu za to náleží trest, ale též tím, kým člověk je,⁹⁷ a osobuje-li si ve vztahu k člověku a jeho životu další

⁹¹ ARENDT, H. *Introduction into Politics*, s. 106.

⁹² *Ibidem*, s. 181.

⁹³ *Ibidem*, s. 101.

⁹⁴ ARENDT, H. *Reflections on Little Rock*, s. 208.

⁹⁵ *Ibidem*, s. 205.

⁹⁶ *Ibidem*, s. 204.

⁹⁷ FOUCAULT, M. About the Concept of the “Dangerous Individual” in Nineteenth-century Legal Psychiatry. In: FAUBION, J. D. (ed.). *Michel Foucault: Power. Essential Works 1954–84*. 3rd edition. London: Penguin Random House UK, 2020, s. 178–179.

regulační cíle jdoucí nad rámec představy o spravedlnosti. Foucault toto nové zaměření moderního státu charakterizuje pojmem pastýřská moc, jehož prostřednictvím se snaží vystihnout posun, kdy si veřejná moc začíná klást pozitivně definované cíle jak ve vztahu k celku, tedy populaci, tak ve vztahu ke každému z jejích příslušníků. Začíná se starat o jejich životní úroveň – blahobyt, zdraví, bezpečnost, ochranu apod.⁹⁸ Arendtová rozvíjí podobné úvahy v souvislosti s popisem procesu zespolčenštění člověka. Jedině představa o druhové podmíněnosti člověka může přitom dát těmto cílům obsah, vymezit normalitu a vady člověka jako její protipól a formulovat způsoby, jak s člověkem zacházet, aby těchto cílů mohlo být dosaženo. Současně umožňuje i rozřazovat lidi do skupin podle jejich domněle přirozených charakteristik. Stojí tak též v základu diskriminačních norem, které Arendtová výslovně kritizuje, jako např. zákonů zakazujících smíšená manželství.⁹⁹

Předsudky vycházející z druhové podmíněnosti člověka pronikají do samotné hypotézy právní normy a tím nad nimi právo do značné míry ztrácí kontrolu. Propůjčuje jim účinnost, respektive vybavuje je neúčinnějšími nástroji vynucení, má však pouze velmi omezený vliv na jejich obsah. Ten je plně v rukou společenské sféry, která se zde projevuje především prostřednictvím hlasů odborníků, kteří domnělé zákonitosti chování člověka poznávají, popisují a právu předávají jako racionální pravdu.¹⁰⁰

Právo svou povahou náleží společenské sféře, svým obsahem však může být sférou politickou. K tomu se však musí vyvarovat toho, aby opisovalo domnělé přirozené zákony ovládající chování člověka. Pro Arendtovou je právo lidmi vytvořený systém, jehož úkolem je vytvořit svět svobody a rovnosti mezi přirozeně nerovnými lidmi.¹⁰¹ Jeho úkolem je tak přirozenou nerovnost mezi lidmi stírat, nikoli však cestou formování člověka podle stanového vzoru, která by se rovnala zhotovování se všemi jeho důsledky, včetně zmnožování neboli zestejňování lidí. Tento postoj vyjadřuje Arendtová zcela jasně v eseji *Reflections on Little Rock*, když odmítá myšlenku, že by desegregace měla začínat u vzdělávání, tedy formování dětí. Upozorňuje na to, že takový podnik by mohl uspět, jedině pokud by děti byly odděleny od svých rodičů a vychovávány ve státních institucích anebo by ve školách byly indoktrinovány proti svým rodičům. To se však děje v tyraních.¹⁰²

Setřeny musí být především dopady přirozené nerovnosti na politickou svobodu člověka, tedy na jeho možnost projevit se na veřejnosti svým jednáním. Jinými slovy, ať už je přirozenost člověka jakákoli, neměla by se stát důvodem, pro který by měl být člověk z politického společenství vyloučen, a tudíž zbaven svobody a rovnosti, která může existovat pouze v rámci politické sféry.¹⁰³ Právo tak dostojí své roli ochránce politického prostoru, pokud bude garantovat: 1) že každý bude zahrnut do politického společenství a jeho hlas bude uznán za stejně relevantní jako hlas kohokoli jiného; 2) že nebude člověka vystavovat diktátu předsudků vycházejících z představy druhové podmíněnosti člověka; a 3) že se člověk a jeho život nestanou předmětem správy, tedy předmětem zhotovování.

⁹⁸ FOUCAULT, M. The Subject and Power. In: FAUBION, J. D. (ed.). *Michel Foucault: Power. Essential Works 1954–84*, s. 333.

⁹⁹ ARENDT, H. *Reflections on Little Rock*, s. 207–208.

¹⁰⁰ Arendtová odlišuje racionální pravdu a faktickou pravdu. Jako racionální označuje druh pravdy, který je formulován na základě určitých logických zákonitostí. Typickým příkladem je matematická, vědecká a filozofická pravda. Viz ARENDTOVÁ, H. *Pravda a politika*, s. 233.

¹⁰¹ ARENDT, H. *Introduction into Politics*, s. 181–182; ARENDTOVÁ, H. *O revoluci*, s. 27.

¹⁰² ARENDT, H. *Reflections on Little Rock*, s. 197.

¹⁰³ ARENDT, H. *Introduction into Politics*, s. 117–118.

Poslední z uvedených bodů úzce souvisí se způsobem, jakým Arendtová vymezuje prostor soukromé sféry. Pokud je vůdčím principem společenské sféry diskriminace a politické sféry rovnost, pak v případě sféry soukromé je to idiosynkratická výlučnost. Arendtová ji spojuje s pojmem domova, který jediné výlučnost může učinit silným a dostatečně bezpečným štítem na to, aby rodina mohla chránit své mladé před nároky společenské sféry a odpovědností sféry politické.¹⁰⁴ Výlučnost soukromé sféry je nezbytnou podmínkou existence sféry politické, oné naprosté odlišnosti jednotlivých členů společenství, kteří si vzájemně garantují svobodu a rovnost.¹⁰⁵

V souvislosti s komplexní povahou práva jakožto společenského fenoménu s potenciálem být ochráncem politického prostoru v návaznosti na svůj obsah, je důležité věnovat pozornost ještě jednomu prvku, který se v souvislosti s charakteristikou práva v díle Arendtové objevuje, a tím je donucení. Zřejmě i z toho důvodu, že Arendtová se ve své kritice zaměřuje především na situace přímé diskriminace, spojuje právo vždy s jeho donucujícím působením.¹⁰⁶ Nechává stranou situace, kdy právo vytváří v prostředí člověka systémy, na nichž člověk není závislý proto, aby mohl realizovat svou politickou svobodu, a které využívá na základě své svobodné vůle. Jako příklad takových systémů bychom mohli uvést např. podpůrné služby pro oběti trestných činů. Domnívám se tak, že je správné omezit výše dovozené závěry o odmítnutí působení společenských předsudků o člověku na situace, v nichž se právo stává vůči člověku nástrojem donucení.

4. Vazba politické teorie Arendtové na pojetí lidské důstojnosti v intencích teorie objektu

Domnívám se, že výše popsaná politická role práva, podle které má právo působit proti vynucování představy o přirozenosti člověka, tedy jeho druhové podmíněnosti, může vhodně doplňovat způsob, jakým v současnosti v ústavním právu nahlížíme na lidskou důstojnost. Důvodem je nejen ta skutečnost, že Arendtová vykresluje roli práva, které staví do role ustavujícího činitele svobody a rovnosti, jako paradigmatické a interpretativní východisko, což učinil i Ústavní soud ve vztahu k lidské důstojnosti, když jí přiznal nadřazené postavení vůči jinak nehierarchicky uspořádaným lidským právům a svobodám. V díle Arendtové a judikatuře Ústavního soudu vztahující se k lidské důstojnosti lze nalézt další společné rysy, jak na úrovni lingvistické, tak i obsahové.

4.1 První nálezy opírající se o teorii objektu – zákaz zpředmětnění člověka jako příkaz ke zohlednění konkrétních okolností případu v rámci testu proporcionality

Ústavní soud se ve své judikatuře přihlásil k tzv. teorii objektu,¹⁰⁷ jejímž prostřednictvím vtáhl do porozumění lidské důstojnosti pojem předmětu, respektive předmětnosti člo-

¹⁰⁴ ARENDT, H. *Reflections on Little Rock*, s. 211.

¹⁰⁵ ARENDT, H. *Introduction into Politics*, s. 94. Provázanost obou sfér, respektive závislost existence politické sféry na sféře soukromé, akcentuje např. Brennan. Viz BRENNAN, D. Considering the Public Private–Dichotomy: Hannah Arendt, Václav Havel and Victor Klemperer on the Importance of the Private. *Human Studies*. 2017, Vol. 40, No. 2, s. 249–265.

¹⁰⁶ Arendtová výslovně hovoří o právním vynucování sociální diskriminace. K tomu viz ARENDT, H. *Reflections on Little Rock*, s. 209.

¹⁰⁷ Ústavní soud v tomto ohledu odkazuje na dílo německého profesora ústavního práva Güntera Düriga. K tomu viz např. nálezy Ústavního soudu ze dne 18. 8. 2009, sp. zn. I. ÚS 557/09, odst. 18.

věka. Podle teorie objektu je obsahem lidské důstojnosti příkaz, aby k člověku nebylo přístupováno jako k předmětu,¹⁰⁸ věci¹⁰⁹ či objektu.¹¹⁰ Tyto pojmy se objevují i v zespolečenšujících konceptech zhotovování a předsudku, jak je popsala Arendtová. Proces zhotovování je pro Arendtovou zvěčňováním,¹¹¹ opracováním materiálu do věci podle předem daného modelu. Předsudek nám pak umožňuje organizovat a subsumovat zkušenost, jelikož ji oprostuje od její jedinečnosti, jinými slovy ji objektivizuje.

Blížkost teorie objektu, jak ji pojímá Ústavní soud, se zespolečenšujícími koncepty zhotovování a předsudku Arendtové, se však projevuje i v obsahové rovině. Již ve svých prvních nálezech, v nichž Ústavní soud s teorií objektu pracoval, tuto definoval tak, že s člověkem nesmí být zacházeno jako s pouhým prostředkem a člověk nesmí být umenšován do podoby druhově zaměnitelné veličiny.¹¹² Toto jeho vymezení zákazu zpředmětnění člověka odpovídá způsobu, jakým Arendtová definuje zhotovování. Ústavní soud jej použil, aby se vymezil proti zautomatizovanému uplatňování práva vůči člověku, tedy proti tomu, co by pro Arendtovou byl znak pouhé administrativy – správy – jako vrcholu proniknutí zhotovování do politiky, a tudíž popření politických principů svobody a rovnosti.

Ústavní soud však ve svých úvahách nešel tak daleko, jak nám to umožňuje právě dílo Arendtové. Příklad, v němž výše uvedené úvahy formuloval, se týkal omezení svéprávnosti člověka.¹¹³ Ústavní soud konkrétně odmítl takové uplatňování tohoto právního institutu, které bude stavět rovnítko mezi postižení člověka v kognitivní oblasti a zásah v podobě omezení jeho svéprávnosti. Neodmítl však omezení svéprávnosti jako takové. Pro jeho ústavně konformní aplikaci vyžadoval, aby se obecné soudy v každém konkrétním případě zaměřily na jeho konkrétní okolnosti, tedy aby jediným ani hlavním důkazem nebyl znalecký posudek, ale „*plná a spolehlivá zjištění o osobních poměrech omezovaného, tedy jak se projevuje při sociálním kontaktu se členy občanské společnosti, jak se stará o potřeby své a své rodiny, jak hospodaří s finančními prostředky, jak se případně projevuje na svém pracovišti apod.*“¹¹⁴ Tyto okolnosti pak měly být zohledněny v rámci testu proporcionality. Soudy se tedy měly vždy zaměřit na individuální posouzení otázky, zda je omezení svéprávnosti a případně v jakém rozsahu v konkrétním případě vhodným, potřebným a přiměřeným prostředkem k dosažení účelu, který však nebyl Ústavním soudem přesně pojmenován, a i jeho vytyčení tak zůstalo na bedrech obecných soudů.¹¹⁵

Pojmy zhotovování a předsudku, jak je popisuje Arendtová, nám umožňují identifikovat nesoulad mezi východiskem, které si Ústavní soud vymezil odmítnutím myšlenky, aby s člověkem bylo zacházeno jen jako s druhově zaměnitelnou veličinou, a závěry, k nimž na jeho základě dospěl. Umožňují nám vidět, že tyto závěry člověka ze spárů představy jeho druhové zaměnitelnosti nevymaňují. Optikou Arendtové by se dalo říct, že Ústavní

¹⁰⁸ Ibidem, odst. 19.

¹⁰⁹ Nález Ústavního soudu ze dne 7. 12. 2005, sp. zn. IV. ÚS 412/04.

¹¹⁰ Nález Ústavního soudu ze dne 18. 8. 2009, sp. zn. I. ÚS 557/09, odst. 19.

¹¹¹ ARENTOVÁ, H. *Vita activa*, s. 176–183.

¹¹² Nález Ústavního soudu ze dne 18. 8. 2009, sp. zn. I. ÚS 557/09, odst. 18.

¹¹³ Dovolují si použít zde současnou terminologii podle zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku, ačkoliv se jedná o případ před nabytím jeho účinnosti, a striktně terminologicky bych tak měla použít výraz „způsobilost k právním úkonům“. Domnívám se však, že použití současného termínu „svéprávnost“ poslouží větší srozumitelnosti textu.

¹¹⁴ Nález Ústavního soudu ze dne 18. 8. 2009, sp. zn. I. ÚS 557/09, odst. 24.

¹¹⁵ Ústavní soud po obecných soudech konkrétně vyžadoval, aby v každém konkrétním případě pojmenovaly konkurující práva či veřejné statky. Jediné jím formulované omezení spočívalo v požadavku, aby tato práva a tyto statky byly vyvoditelné z ústavního pořádku. Ibidem, odst. 23.

soud nahrazuje jeden velký předsudek, spojující zdravotní diagnózu¹¹⁶ s následkem v podobě omezení svéprávnosti, několika dílčími předsudky o normalitě člověka, o jeho normálním, a naopak rizikovém chování ve výše uvedených oblastech. Opatření, jehož účelem je prevence budoucího rizika pramenící od člověka, nemůže být založeno na ničem jiném. Je-li pak takové opatření vůči člověku vynucováno, jako např. právě omezení svéprávnosti, jde ve své podstatě o vynucování předmětných sociálních předsudků o normalitě člověka, a to nejen jeho „normálních“ charakteristikách, ale rovněž jeho „normálním“ chování jakožto příslušníka lidského druhu.

Dílo Arendtové nám navíc umožňuje též rozklíčovat začarovanost kruhu, do kterého se Ústavní soud dostává, když argumentuje, že člověk se stává objektem tehdy, pokud při aplikaci práva nejsou zohledněny jeho individuální zájmy, respektive základní práva.¹¹⁷ Pro Arendtovou lidská práva sama o sobě nemají sílu přinést člověku postavení subjektu. To přichází až s politickou svobodou, která je existenčně provázána s personou, kterou Arendtová pojímá šířeji než jako pouhou právní subjektivitu. Persona odkazuje k uznání člověka coby člena politického společenství, v čemž je nutně obsaženo i uznání rovnosti a relevance jeho hlasu. Omezení svéprávnosti člověka však s takovým uznáním není spjata, právě naopak. Za takové situace se to, co dokážou člověku garantovat jeho lidská práva, může ukázat jako velmi křehké. Omezení svéprávnosti zbavuje soukromí člověka jeho idiosynkratické výlučnosti a stejně tak jej zbavuje plnohodnotného členství v politickém společenství. To platí tím spíše v českých podmínkách, kde právní řád nevyklučuje omezení ani ve výkonu aktivního a pasivního volebního práva.¹¹⁸ Rovněž Evropský soud pro lidská práva takto zaměřené omezení svéprávnosti ve své judikatuře dosud nevyloučil.¹¹⁹ Základním problémem opatření typu omezení svéprávnosti je opět pojetí člověka jako druhově podmíněného tvora. Právo se prostřednictvím tohoto donucujícího institutu snaží kopírovat domnělou přirozenou nerovnost člověka, a tím ji aprobejuje i v politické rovině, která se v důsledku toho stává společenskou – normalizační. To, co bude označeno za přirozenost, neschopnost člověka, potřebu jeho ochrany vyplývající z jeho postižení apod., má plně v rukou společnost a je-li právo stavěno do postavení pouhého receptora tohoto obsahu, musí nutně selhávat ve své roli garanta politického prostoru, tedy svobody a rovnosti.

Arendtová nám tedy umožňuje formulovat kritiku argumentace, o níž se Ústavní soud opřel ve svých prvních nálezech, v nichž pracoval s pojetím lidské důstojnosti v intencích teorie objektu. S oporou o jí formulované pojmy by bylo možné argumentovat, že důslednému pojetí lidské důstojnosti jako zákazu zpředmětnění člověka by odpovídalo,

¹¹⁶ Ostatně i samotná diagnóza není ničím jiným než předsudkem – předem daným soudem získaným zobecněním zkušenosti s jinými. Např. australská akademička Judith Bessant poukazuje na to, že k vymezení faktorů rizikového chování v sociologii dochází na základě tzv. epidemiologického výzkumu. Ten funguje tak, že určité projevy v chování, životní styl, znaky prostředí, v němž člověk žije, či vrozené charakteristiky přiřazuje na základě důkazů o jejich výskytu k nějakému zdravotnímu stavu či sociální situaci, kterým je třeba předcházet. Bessant přitom poukazuje na to, že takový výzkum může ukázat pouze průměrné hodnoty nebo odchylky od normy, které pak následně aplikuje na další jednotlivce. Zachycena tak zůstává pouze obecná tendence, nikoli jedinečnost člověka. Domnívám se, že lze argumentovat, že společenské vědy, jejichž předmětem je člověk a které si kladou ambici podávat pozitivistické poznatky o člověku, nemohou být založeny na jiném základě. BESSANT, J. From Sociology of Deviance to Sociology of Risks. *Journal of Criminal Justice*. 2001, Vol. 29, No. 1, s. 36. DOI: 10.1016/S0047-2352(00)00074-X.

¹¹⁷ Nález Ústavního soudu ze dne 18. 8. 2009, sp. zn. I. ÚS 557/09, odst. 18.

¹¹⁸ K tomu viz stále platné stanovisko Nejvyššího soudu ze dne 15. 2. 2016, sp. zn. Cjpn 23/2016.

¹¹⁹ Nejnověji lze poukázat na rozsudky Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Strabye a Rosenlind proti Dánsku*, rozsudek ze dne 2. 2. 2021, stížnosti č. 25802/18 a 27338/18; a ve věci *Caamaño Valle proti Španělsku*, rozsudek ze dne 11. 5. 2021, stížnost č. 43564/17.

aby Ústavní soud posoudil omezení svéprávnosti jako nelegitimní opatření, a nikoli aby toliko apeloval na jeho subsidiaritu a důslednou aplikaci testu proporcionality.

4.2 Novější judikatura – posun z roviny proporcionality do roviny legitimacy

Zdá se, že ve své novější judikatuře byl Ústavní soud v tomto ohledu důslednější. V nálezu, v němž se věnoval otázce ústavnosti zákonného ustanovení, které zbavovalo lidi žijící v registrovaném partnerství práva žádat stát o zprostředkování osvojení, vztáhl své úvahy již k otázce legitimacy, a nikoli proporcionality zásahu. Opřel se přitom o argumenty, které bychom do značné míry mohli označit jako arendtovské. Jakkoli se nález týkal otázky registrovaného partnerství, Ústavní soud vztáhl své úvahy z velké části k homosexualitě jako takové.¹²⁰ Odmítl přitom, aby právo vůči těmto lidem působilo takovým způsobem, že bude aprobovat společenské předsudky o přirozené nerovnosti – neschopnosti – lidí s touto orientací v oblasti péče o dítě tím, že na základě těchto předsudků založí též jejich právní nerovnost.¹²¹ Odmítl tak právní aprobaci představ o normalitě v otázkách partnerského života a toto odmítnutí dal do přímé souvislosti s lidskou důstojností v intencích teorie objektu. Zdůraznil rovněž, že pokud jde o lidskou důstojnost, nelze mezi lidmi rozlišovat na základě jejich dalších charakteristik a užitečnosti či prospěšnosti pro celek.¹²² Jasně zde tedy rezonuje požadavek na stav rovnosti, který má garantovat právě právo, bez ohledu na přirozenou nerovnost – odlišnost – jednotlivých lidí.

Pojmy Arendtové nám však umožňují podrobit i tento nález kritice. Ústavní soud totiž ve své argumentaci postavil do kontrastu skutečnost registrovaného partnerství jako statusovou otázku na straně jedné a jednání člověka na straně druhé. Jeho argumentace vyznívá tak, že Ústavní soud neodmítá, aby se rozlišovacím kritériem pro přístup ke zprostředkování osvojení stalo vedle protiprávního jednání též jednání závadné či neetické. Prostřednictvím těchto kategorií však opět vtáhl do rozhodování o tom, zda člověk bude zařazen do seznamu potenciálních osvojitelů, či nikoli, společenskou představu normality chování člověka. Bez ní totiž kategorii závadného nebo neetického jednání nelze vůbec vymezit.

Ve světle uvedeného se tak zdá, že namísto poměrně silně formulovaných východisek, plně odpovídajících roli práva jakožto ochránce politické sféry, Ústavní soud ve skutečnosti odmítl pouze jeden konkrétní předsudek, a to zřejmě i pod vlivem celospolečenské změny v náhledu na homosexualitu. Ta historicky byla vnímána jako závadové chování, což dokonce právo aprobovalo tím, že z ní činilo trestný čin.¹²³

¹²⁰ Nález Ústavního soudu ze dne 14. 6. 2016, sp. zn. Pl. ÚS 7/15, odst. 46.

¹²¹ Ibidem, odst. 46.

¹²² Ibidem, odst. 45.

¹²³ Tato skutečnost ukazuje ještě jednu důležitou souvislost, a to společenskou povahu rozlišení mezi tím, co budeme považovat za součást statusových charakteristik člověka a co budeme naopak považovat jako důsledek jeho svobodného, a tudíž zaviněného jednání. Představa o homosexualitě jako zdravotní diagnóze, vzniklá v určitém období spjatém s rozvojem věd a pozitivistického nazírání na člověka, je jistě pozdějšího data než „pouhá“ společenská nepřijatelnost homosexuálních vztahů. V pozadí tohoto vývoje se ukazuje společenská tendence zarámovat takové způsoby jednání, které chce potírat, do teoretického rámce vycházejícího z představy lidské přirozenosti, který jí následně umožňuje myslet o člověku v řetězci příčin a následků, a tudíž formulovat způsoby intervence, které jsou zaměřeny šířeji než na pouhý postih jednání, které společnost považuje za závadové. Těmito způsoby intervence jsou typicky různé léčebné, převýchovné či jinak formativně zaměřené programy.

Opět se zde ukazuje křehkost závěrů Ústavního soudu, které nakonec možná samy vycházejí více ze společenského předsudku, současné společenské přijatelnosti homosexuality a stejnopohlavních rodin než z důsledného dodržení východisek, která si vytyčil, a komplexní úvahy učiněné na jejich základě. Tu nám přitom umožňuje učinit právě Arendtová a jí formulované pojmy.

5. Dichotomie politické a společenské sféry jako nový klíč k posuzování legitimacy zásahů do lidských práv

Podobnost východisek role práva definované na základě dichotomie politické a společenské sféry podle Arendtové a lidské důstojnosti v intencích teorie objektu nasvědčuje tomu, že přihlášení se k pojetí lidské důstojnosti jako zákazu zpředmětnění člověka s sebou nese radikálnější závěry, než k jakým dosud ve své judikatuře dospěl Ústavní soud. Umožňuje definovat proces zpředmětnění člověka jako proces jeho zespolečenštění prostřednictvím práva, tedy jako pronikání společenských předsudků o člověku a společenských cílů ve vztahu k člověku do práva. Připomeňme, že Arendtová ztotožňuje právo s donucujícím působením vůči člověku, tedy se situacemi, kdy právo omezuje svobodnou vůli člověka, či ho dokonce vylučuje z politického společenství. A rovněž citované nálezy Ústavního soudu se z logiky věci netýkaly jiné povahy působení práva než té donucující, vylučující. Prvek donucení se tak ukazuje jako další důležitá charakteristika situací, v nichž právo působí jako zespolečenšťující fenomén.

Domnívám se, že pojmy zhotovování a předsudku, jak je používá Arendtová, umožňují, i s oporou o východiska, která v rámci pojetí lidské důstojnosti člověka jako zákazu zpředmětnění formuloval Ústavní soud, postavit mimo legitimitu takové donucující uplatňování práva, které je postaveno na vyhodnocovacích rámcích, jejichž předmětem je člověk a jeho život, a které sleduje formativní nebo preventivní cíl vůči člověku. Níže blíže rozvedu argumenty obhajující tuto tezi a následně se s oporou o CRPD pokusím prokázat, že se z hlediska pozitivního práva nemusí jednat o tak radikální obrat, jak by se na první pohled mohlo zdát. Pro úplnost se budu následně věnovat též otázce, mohou-li existovat oblasti práva či právní opatření, ve kterých lze donucující uplatňování práva založené na společenských předsudcích o člověku, a tudíž i použití vyhodnocovacích rámců, jejichž předmětem je člověk a jeho život, považovat za legitimní.

5.1 Problematika legitimacy vyhodnocovacích rámců, jejichž předmětem je člověk a jeho život

Výše v rámci rozboru judikatury Ústavního soudu jsem se problematiky vyhodnocovacích rámců již částečně dotkla, a to v souvislosti s kritérii, na která se podle Ústavního soudu mají zaměřit obecné soudy při rozhodování o omezení svéprávnosti člověka. Na tomto místě bych chtěla poukázat na širší souvislosti situací, v nichž se vyhodnocovací rámce, jejichž předmětem je člověk a jeho život, stávají základem pro donucující uplatňování práva vůči němu.

Vyhodnocovací rámce, jejichž předmětem je člověk a jeho život, se dnes uplatňují v řadě oblastí práva a jejich podoba dosahuje různé míry formalizace. Může se jednat pouze o blíže neformalizovaný výčet určitých skutečností, jimiž se má rozhodovací orgán zabývat, který je uplatňován např. při rozhodování o omezení svéprávnosti člověka, přes rámce v podobě dotazníků, testů či diagnostických nástrojů, až po ucelené vědecké teorie,

kteř se v právu promítají nejčastěji do podoby znaleckých posudků. Rovněž podoba, jakou právo tyto rámce a jejich výsledky aprobejuje, může být různá – od pouhé faktické aprobeace přes odkaz na použití vyhodnocovacího rámce v právním řádu až po ukotvení vyhodnocovacího rámce přímo v právním řádu. Příkladem první z nastíněných situací může být iniciativa Pro dítě 21 koordinovaná Krajským soudem v Ústí nad Labem, jejímž cílem je vytvořit vyhodnocovací nástroje pro řešení případů ohrožených dětí,¹²⁴ příkladem druhé používání diagnostických metod pro posouzení podpůrných opatření ve vzdělávání¹²⁵ a poslední pak např. vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny pro účely veřejnoprávní ochrany dětí, které je ukotvené v § 1 vyhlášky č. 473/2012 Sb.

Vyhodnocovací rámce bývají vytvářeny s ambicí co nejvíce posílit zohlednění konkrétních okolností případu, kam ostatně svým rozhodnutím směřoval i Ústavní soud. V této jejich ambici však bývá opomíjena právě ta skutečnost, kterou jsem popsala již výše, tedy že se jednotlivé faktory/kritéria/indikátory, které rámec tvoří, neobejdou bez představy o normalitě člověka a jeho života. Platí tak, že čím větší je ambice zohlednit konkrétní okolnosti případu, tím podrobnější je vyhodnocovací rámec a tím více je oblastí života člověka, v nichž je posuzována jeho normalita. Přímým následkem zdánlivě progresivní metody, jak bývá řada vyhodnocovacích rámců prezentována, je tak do značné míry paradoxní důsledek v podobě narůstání sociální kontroly – narůstání míry zespolečenštění člověka, tedy jeho zpředmětnění.¹²⁶

Arendtová nás vede k uvědomění si, že představa normality člověka a jeho života je spjata s představou jeho druhové podmíněnosti. Tato představa dává jednotlivým indikátorům punc objektivity, která bývá rovněž uváděna jako jeden z jejich přínosů.¹²⁷ Je pravdou, že v důsledku skutečnosti, že v základu jednotlivých faktorů stojí společenská představa normality člověka a jeho života, mají tyto indikátory nutně objektivizující dopad. Vytrácí se zde jedinečnost člověka. Ta se případně projevuje jako odchylka od normy, tedy jako problém, vůči němuž je třeba intervenovat.

Čím více jsou vyhodnocovací rámce formalizovány, tím více jsou spjaté s prvkem odbornosti. Jednotlivá kritéria, k jejichž zohlednění v řízení o omezení svéprávnosti vyzval Ústavní soud, ještě posoudí obecný soud sám, byť s největší pravděpodobností na základě odborných vyjádření, a to nejen v podobě znaleckého posudku, ale i sociální zprávy apod., bude-li je mít k dispozici. Mají-li vyhodnocovací rámce ucelenou podobu, stávají se fakticky něčím, co je v principu totožné s diagnostickým nástrojem, s nímž již disponuje

¹²⁴ *Pro dítě 21* [online]. [cit. 2023-02-24]. Dostupné z: <<https://www.prodite21.cz/>>.

¹²⁵ K tomu viz § 16a zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).

¹²⁶ Není bez zajímavosti, že podobnou myšlenku rozvíjí i výše uvedená Judith Bessant v souvislosti s přechodem od sociologie deviance k sociologii rizik. Bessant konkrétně v kontextu rizikového chování mládeže uvádí, že kategorie rizika je schopna obsáhnout celou populaci mládeže, což přesahuje rozsah starších postupů vycházejících z teorie deviance. Viz BESSANT, J. From Sociology of Deviance to Sociology of Risks. *Journal of Criminal Justice*. 2001, Vol. 29, No. 1, s. 41. DOI: 10.1016/S0047-2352(00)00074-X. A podobně Michel Foucault poukazuje na to, že snaha rozvíjet alternativy vězení způsobuje akorát to, že efekt vězení proniká za zdi vězení do přirozeného prostředí. Opět tedy dochází pouze k nárůstu míry sociální kontroly. FOUCAULT, M. *Alternatives à la prison Suivie d'entretiens avec Tony Ferri et Anthony Amicelle*. Paris: Éditions divergences, 2020, s. 39.

¹²⁷ Výstižně to formuluje např. důvodová zpráva k vyhlášce č. 449/2021 Sb., již bylo novelizováno ustanovení vyhlášky č. 473/2012 Sb., upravující vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny pro účely veřejnoprávní ochrany dětí. Důvodová zpráva konkrétně uvádí, že: „[C]ílem ustanovení je vyhodnocení situace dítěte objektivními a standardizovanými metodami, které minimalizují vliv předsudků a subjektivních dojmů, umožňují kontinuální poskytování a vyhodnocování situace dítěte napříč systémem ochrany dítěte (např. při změně sociální pracovnice rodiny, stěhování rodiny apod.) a vytváří základ pro tvorbu individuálního plánu ochrany dítěte.“

pověřená osoba. Např. v sociálně-právní ochraně dětí provádí vyhodnocení situace dítěte a rodiny sociální pracovník. Dojde-li na soudní rozhodování, nabývá jeho vyhodnocení pro soud povahu odborných vstupních údajů. V případech znaleckých posudků, založených již na ucelených vědeckých teoriích, je pak prvek odbornosti nejpatrnější. Prvek odbornosti však jen posiluje sílu společenských předsudků, nad nimi již právo zcela ztrácí kontrolu, přesto je však na nich závislé. Navzdory tomu rozšiřuje míru, s níž se bude moci uplatnit jeho donucující působení. To lze demonstrovat na příkladu výše diskutované homosexuality. Dokud homosexualita byla považována „pouze“ za protiprávní jednání, vycházející ze svobodného rozhodnutí člověka, kladlo si právo ambici ji „pouze“ trestat. Její převedení do statusové otázky a ukotvení coby zdravotní diagnózy však otevřelo prostor pro donucující působení práva ve směru léčby a prevence.

Prvek odbornosti zbavuje též člověka jeho persony. Činí z něj či jeho života předmět odbornosti, čímž snižuje relevanci jeho hlasu v těchto otázkách, jelikož mu nadřazuje hlas odborníka. Případný apel na participaci, tedy na vyslyšení samotného člověka, nemůže na tomto dopadu vyhodnocovacích rámců nic změnit, jelikož je-li otázka vymezena jako odborná, hlas člověka může zaznít, ale jeho relevance je nízká, ne-li žádná.

Uplatňování vyhodnocovacích rámců je přímo spjato se situacemi, kdy právo sleduje vůči člověku formativní či preventivní cíl.¹²⁸ Jak formování člověka, tak i prevence budoucího rizika, které lze v chování člověka očekávat, jsou cíle zaměřené do budoucna. Jedná se tedy o jiné situace, než když má právo reagovat na zkušenost, která se odehrála v minulosti, např. pokud trestá (avšak bez zohlednění osoby pachatele), anebo která existuje v současnosti, např. pokud řeší soukromoprávní spor (nikoli však mezi rodiči dítěte). Formativní či preventivní cíl se neobejde bez predikce vůči člověku, ať již v podobě určení žádoucího způsobu práce s člověkem ve směru jeho náležitého zformování, anebo v podobě predikce jeho chování. A predikce se neobejde bez předsudků, jelikož jedinečnost budoucí zkušenosti v okamžiku, kdy je ve vztahu k ní přijímáno rozhodnutí, není známá, a rozhodování se tak musí opřít o zkušenost minulou či současnou. Vyhodnocovací rámce pak minulou či současnou zkušenost strukturují, čímž predikci usnadňují.

Stávají-li se vyhodnocovací rámce a formativní a/nebo preventivní cíl vůči člověku základem donucujícího uplatňování práva, činí z práva ze všech výše uvedených důvodů fenomén zespolečenštění, tedy zpředmětnění člověka. Jedná se tedy o moment, kdy právo začíná selhávat ve své roli garanta politické sféry. Dichotomie politické a společenské sféry tak umožňuje tyto zásahy delegitimizovat. Důležité je přitom v těchto úvahách o nelegitimitě právního donucení právě spojení vyhodnocovacích rámců, představujících pohledem Arendtové společenské předsudky, a formativního a/nebo preventivního cíle, tedy arendtovským slovníkem zhotovování. To umožňuje vytvořit dostatečný prostor pro legitimitu takového právního donucení, které je sice zaměřené do budoucna, ale jehož cílem je samotné fyzické a psychické zachování člověka jako člena politického společenství.

¹²⁸ Formativní a preventivní cíl se budou velmi často překrývat, jelikož je bude rámovat myšlenka, že prevence lze dosáhnout pouze prostřednictvím zformování člověka podle předem stanoveného modelu. K tomu např. dochází v systému veřejnoprávní ochrany dětí, dostává-li se rodina pod dohled příslušných orgánů, anebo v trestním právu do té míry, do které do něj vstupuje penologie. Mohou však existovat i čistě formativní cíle. Příkladem takové situace může být např. právě výše zmíněné posuzování potřebnosti podpůrných opatření ve vzdělávání, které je realizováno školskými poradenskými zařízeními na odborném základě. Zde je dítě předmětem diagnostiky, přičemž cílem je kompenzovat jeho případná znevýhodnění tak, aby se jeho situace ve vzdělávání vyrovnala dětem, které podobné znevýhodnění nemají. Domnívám se přitom, že i zde je přítomen prvek donucení, a to s ohledem na závislé postavení, v němž se děti ve školství nacházejí, a to především, nikoli však výlučně, během povinné školní docházky.

Na mysli mám případy, kdy např. dochází k ochraně týraného či zneužívaného dítěte v rodině. Zde se sice objevuje do budoucna zaměřený cíl právního donucení – snaha zajistit, aby dítě podobnému zacházení již vystaveno nebylo, ale samotná existence týrání či zneužívání není dovozována na základě vyhodnocovacího rámce či zobecnělé zkušenosti, nýbrž z bezprostřední zkušenosti, v níž největší roli bude hrát hlas samotného dítěte.¹²⁹ Ve vyhodnocovacích rámcích se tato bezprostřednost vytrácí, jelikož zde je spíše obecná zkušenost zasazována do představy řetězce příčin a následků, podmíněné opět pojetím člověka jako příslušníka druhu. Tato představa kauzality pak umožňuje rozšířit cíle, které budou při právním donucení považovány za legitimní, právě o formování člověka či prevenci rizika, které by od něj mohlo v budoucnu pramenit. V uvedeném příkladu se jedná o situaci, kdy se legitimním cílem odebrání dítěte z rodiny stává vedle týrání či zneužívání dítěte též např. vážné narušení nebo ohrožení jeho výchovy či řádného vývoje,¹³⁰ u něž se má za to, že nevyhnutelně musí v budoucnu směřovat též k týrání dítěte, anebo naopak k tomu, že se dítě dopustí protiprávního jednání.

Už tato souvislost může nasvědčovat tomu, že dichotomie politické a společenské sféry podle Arendtové má sice radikální důsledky pro pojetí legitimacy donucujícího uplatňování práva, avšak tyto důsledky nejsou až tak kontroverzní, jak by se na první pohled mohlo zdát. Nebrání tomu, aby právo chránilo vlastní existenci člověka, a to po jeho fyzické a psychické stránce, tak aby člověk mohl být autentickým členem politického společenství.¹³¹

5.2 Úmluva OSN o právech osob se zdravotním postižením jako příklad arendtovského pohledu na roli práva – od změny člověka ke změně prostředí

Další důkaz o tom, že pojmy Arendtové sice přinášejí radikální obrat v uvažování o legitimitě právního donucení vůči člověku, avšak tento obrat není nemyslitelný ani nepřijatelný, přináší mezinárodní právo lidských práv. To nepřímou potvrzuje, že dichotomie politické a společenské sféry podle Arendtové pojatá jako hodnotové paradigma může být dobrým vodítkem pro uchopení lidské důstojnosti v intencích teorie objektu jako základního interpretačního rámce pro jednotlivá lidská práva.

Na mysli mám především oblast práv lidí s postižením jako skupiny, která je tradičně společenskou představou o lidské přirozenosti a normalitě zasažena nejvíce. Právně filozofické pozadí CRPD vychází z dichotomie dvou modelů postižení – medicínského a sociálního.¹³² Tato dichotomie do značné míry kopíruje dichotomii společenské a politické

¹²⁹ Jakkoli Arendtová sama tyto úvahy, které jsou svou povahou úvahami o limitech principu idiosynkratické výlučnosti soukromé sféry, nerozvinula, domnívám se, že se zde nezapřenevřují jejím myšlenkám a směru, který svým myšlením vytýčila, tedy že stále myslím „s Arendtovou“. Za tento slovní obrat vděčím Seyle Benhabib, byť ta jej používá ve tvaru „myslet s Arendtovou proti Arendtové“. K tomu viz BENHABIB, S. *The Reluctant Modernism of Hannah Arendt*, s. 198.

¹³⁰ K tomu viz podmínky nařízení ústavní výchovy v § 971 odst. 1 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku.

¹³¹ Rovněž Volk, byť nikoli v návaznosti na dichotomii politické a společenské sféry, dospívá ke stejným závěrům. Volk toto působení práva spojuje s prvkem bezpečnosti. Poukazuje na to, že bezpečnost vyplývající z práva spočívá v tom, že dává možnost jednat každé osobě, a to tam, kde je to nezbytné, i prostředky externího donucení vůči těm, kdo by toto právo chtěli zpochybnit. Viz VOLK, Ch. *Arendtian Constitutionalism. Law, Politics and the Order of Freedom*, s. 234.

¹³² V případě označení sociálního modelu může docházet k určité terminologické nepřesnosti, jelikož Výbor OSN pro práva osob se zdravotním postižením, který je monitorujícím a výkladovým orgánem CRPD, sám použil ve svém obecném komentáři termín lidskoprávní model. V odborné literatuře pak lze nalézt články, které argumentují, že lidskoprávní

sféry, jak ji formuluje Arendtová, byť sociální model postižení bude odpovídat sféře politické, a nikoli společenské.

Medicínský nebo též individuální model je model, v němž právo do sebe absorbuje představu o přirozené nerovnosti lidí, kterou toliko kopíruje, aniž by si kladlo ambici vytvořit prostor politického společenství, jehož členové si budou vzájemně garantovat svobodu a rovnost, jako lidmi vytvořenou „nadstavbu“. Toto zaměření medicínského/individuálního modelu bývá vystihováno jako redukce člověka na jeho znevýhodnění,¹³³ což má velmi blízko ke spojení zákazu zpředmětnění člověka s jeho umenšením do druhově zaměnitelné veličiny. Medicínský či individuální model postižení je hierarchický – hlas samotného člověka není stejně relevantní jako hlas odborníků, kteří se s oporou o více či méně ukotvené odborné rámce vyjadřují k „potřebám“ člověka s postižením či způsobu, jak by s ním mělo být zacházeno.¹³⁴ Tento model legitimizuje stav, v němž lidé s postižením – lidé mimo normalitu – mají menší možnost realizovat svá lidská práva. Tento stav je podle něj přirozeným důsledkem jejich znevýhodnění.

Sociální model postižení naopak staví na myšlence, kterou vyslovuje i Arendtová, a to, že stav svobody a rovnosti není přirozeně daným stavem, ale lidmi vytvořeným prostorem, k jehož nastolení má sloužit právě právo. Postižení je zde tak vztahováno nikoli k člověku, ale k prostředí – vzniká v důsledku neschopnosti prostředí garantovat člověku stejnou možnost realizovat jeho lidská práva navzdory jeho znevýhodnění.¹³⁵ Slovníkem Arendtové bychom postižení v pojetí sociálního modelu mohli popsat též jako neschopnost prostředí přijmout člověka se znevýhodněním – jinakostí – za člena politického společenství, garantovat mu politickou svobodu. Přirozeným důsledkem tohoto paradigmatu je, že se zde právo zaměřuje na vyrovnání příležitostí pro člověka realizovat lidská práva a svobody, tedy že se zaměřuje na odstranění neschopnosti prostředí, vyjádřeno slovníkem Arendtové, přijmout člověka s jinakostí jako plnohodnotného člena politického společenství.¹³⁶ Sociální model tak nahlíží na roli práva stejnou optikou jako Arendtová, tedy optikou výsledku, který má zajistit a kterým je podle Výboru OSN pro práva osob se zdravotním postižením inkluzivní rovnost. Ta má velmi blízko k tomu, jakým způsobem vymezuje Arendtová politickou svobodu.¹³⁷

---

a sociální model nejsou totožné. Ani tyto články však neargumentují, že by oba modely představovaly zcela odlišný koncept. Spíše zdůrazňují, že zatímco sociální model je deskriptivní, tedy popisuje sociální realitu lidí se znevýhodněním, útlak, kterému jsou tito lidé vystaveni, lidskoprávní model je preskriptivní a žádá nápravu tohoto útlaku. S ohledem na skutečnost, že ve vazbě na dílo Arendtové je důležitější právě deskriptivní rozměr sociálního modelu, budu v textu používat právě toto označení. K rozdílům mezi sociálním a lidskoprávním modelem postižení viz především LAWSON, A. – BECKETT, A. E. *The Social and Human Rights Models of Disability: Towards a Complementarity Thesis*. *The International Journal of Human Rights*. 2021, Vol. 25, No. 2, s. 348–379. DOI: 10.1080/13642987.2020.1783533.

¹³³ UN COMMITTEE ON THE RIGHTS OF PERSONS WITH DISABILITIES. General Comment No. 6 on Equality and Non-Discrimination, CRPD/C/GC/6, odst. 8. digitallibrary.un.org [online]. 2018 [cit. 2023-02-24]. Dostupné z: <<https://digitallibrary.un.org/record/1626976?ln=en>>.

¹³⁴ OLIVER, M. *The Individual and Social Models of Disability*. Paper Presented at Joint Workshop of the Living Options Group and the Research Unit of the Royal College of Physicians on People with Established Locomotor Disabilities in Hospital, 1990. [disability-studies.leeds.ac.uk](https://disabilitystudies.leeds.ac.uk) [online]. [cit. 2023-02-24]. Dostupné z: <<https://disabilitystudies.leeds.ac.uk/wp-content/uploads/sites/40/library/Oliver-in-soc-dis.pdf>>.

¹³⁵ LAWSON, A. – BECKETT, A. E. *The Social and Human Rights Models of Disability: Towards a Complementarity Thesis*, s. 352–354.

¹³⁶ UN COMMITTEE ON THE RIGHTS OF PERSONS WITH DISABILITIES. General Comment No. 6 on Equality and Non-Discrimination, CRPD/C/GC/6, odst. 9 a 10.

¹³⁷ Výbor OSN pro práva osob se zdravotním postižením formuluje pojem inkluzivní rovnosti s cílem vystihnout multidimenzionální povahu materiální rovnosti, jejímž obsahem je vyrovnání příležitostí pro lidi se znevýhodněním realizovat

CRPD vychází ze sociálního modelu postižení¹³⁸ a odmítá model medicínský. Delegitimizuje tak veškeré vylučující či izolační praktiky, jejichž základem se stává znevýhodnění člověka a v nichž tak velkou roli sehrávají odborníci a odborný pohled na člověka. Nepřekvapí tak, že CRPD staví mimo legitimitu též např. omezení svéprávnosti. Ve sporu mezi pohledem Arendtové a výše popsaným pohledem Ústavního soudu by CRPD dala za pravdu Arendtové. Namísto individuálních donucujících opatření, vyúsťujících ve vyloučení či omezení člověka se znevýhodněním, se CRPD zaměřuje na prostředí, kterému je člověk vystaven. Od něj vyžaduje přístupnost a v individuálním případě pak poskytnutí přiměřených úprav, v právních procesech procesních úprav a v případě historické či systémové diskriminace též specifických opatření.¹³⁹ Aniž bychom tato jednotlivá práva rozebírali detailněji, na což zde není prostor, můžeme jejich zaměření obecně vystihnout tak, že lidem se znevýhodněním přináší z jejich pohledu příležitosti, a nikoli vyloučení či omezení, která jsou naopak postavena mimo legitimitu. A navracejí jejich hlasu relevanci, což lze velmi dobře demonstrovat právě na příkladu úprav. Úpravy nejsou přijímány v návaznosti na objektivizované vyhodnocení „potřeb“ člověka, ale v dialogu s ním.¹⁴⁰ I v tomto směru zde tak dochází k rozbití dominance odborníků a emancipaci člověka se znevýhodněním.

Tato práva mohou též vhodně doplnit samotnou Arendtovou. Ukazují totiž, že odmítnutí individuálních donucujících zásahů sledujících formativní a/nebo preventivní cíl nemusí znamenat absolutní delegitimizaci těchto cílů, nýbrž pouze tolik, že jich bude třeba dosahovat opatřeními zaměřenými na prostředí člověka, nikoli na člověka samotného. Jde o myšlenku, která je výrazně akcentována např. v oblasti práva na zdraví v podobě

---

jejich lidská práva na rovnoprávném základě s ostatními. Konkrétně formuluje čtyři dimenze materiální rovnosti, které činí rovnost skutečně inkluzivní, a to: „1) rozměr spravedlivé redistribuce zdrojů řešící socioekonomické znevýhodnění; 2) rozměr uznání potírající stigma, stereotypizaci, předsudky a násilí a uznávající důstojnost lidských bytostí a jejich vzájemnou provázanost; 3) rozměr participace potvrzující společenskou povahu lidí jako členů sociálních skupin a plné uznání jejich lidskosti prostřednictvím jejich začlenění do společnosti; a 4) rozměr úprav vytvářející prostor pro odlišnost jako záležitost lidské důstojnosti.“ Ibidem, odst. 11. Je vhodné poznamenat, že definice participativního rozměru je velmi nearendtovská, jelikož akcentuje rozměr skupinovitosti, a nikoli jedinečnosti člověka. Domnívám se však, že obsah participativního rozměru je navzdory skupinově, a tudíž zájmově formulované definici hlubší a že důvodem odkazu na postavení lidí, kteří čelí sociálnímu postižení v důsledku svého znevýhodnění, jako sociální skupiny je především ta skutečnost, že tito lidé byli právě jako skupina vylučováni. Byli tedy vylučováni v procesu, kdy na základě znevýhodnění došlo k jejich přiřazení ke skupině, kterou lze legitimně omezovat a vyčleňovat. CRPD je úmlouvou, v níž silně rezonuje důraz na relevanci hlasu každého člověka. I z tohoto důvodu např. akcentuje namísto konceptu nejlepšího zájmu, který se uplatní jen ve vztahu k dětem (čl. 7 odst. 2), vůli a preference člověka se znevýhodněním, a to i v případě, že tento člověk svou vůli a preference nemůže svému okolí sdělit prostřednictvím konvenčních komunikačních prostředků. Pokud vůli a preference člověka nelze zjistit ani po vynaložení značného úsilí, uplatní se koncept nejlepší interpretace vůle a preferencí, nikoli nejlepšího zájmu. K tomu viz UN COMMITTEE ON THE RIGHTS OF PERSONS WITH DISABILITIES. General Comment No. 1: Article 12: Equal Recognition before the Law, CRPD/C/GC/1, odst. 20 a 21. [digitalibrary.un.org](https://digitallibrary.un.org) [online]. 2014 [cit. 2023-02-24]. Dostupné z: <<https://digitalibrary.un.org/record/812024?ln=en>>. Podle mého názoru tak není nesprávné interpretovat participativní rozměr inkluzivní rovnosti jako závazek uznat relevanci hlasu každého člověka se znevýhodněním, tedy, slovníkem Arendtové, jako závazek dát každému člověku se znevýhodněním personu.

¹³⁸ Tuto tezi uvádím s výhradou, že si zde nekladu ambici rozlišovat mezi sociálním modelem a modelem lidskoprávním. Výbor OSN pro práva osob se zdravotním postižením odkazuje ve svém obecném komentáři na lidskoprávní model postižení. K tomu viz UN COMMITTEE ON THE RIGHTS OF PERSONS WITH DISABILITIES. General Comment No. 6 on Equality and Non-Discrimination, CRPD/C/GC/6, odst. 9. Odborná literatura potvrzuje, že i v případě, že budeme mezi modely rozlišovat, nelze popřít, že sociální model sehrál v přípravě CRPD stěžejní úlohu. – LAWSON, A. – BECKETT, A. E. *The Social and Human Rights Models of Disability: Towards a Complementarity Thesis*, s. 351.

¹³⁹ UN COMMITTEE ON THE RIGHTS OF PERSONS WITH DISABILITIES. General Comment No. 6 on Equality and Non-Discrimination, CRPD/C/GC/6.

¹⁴⁰ Ibidem, odst. 24 (b) a 26 (a).

základních determinant zdraví¹⁴¹ a kterou v oblasti práva na duševní zdraví výrazně rozpracovával též bývalý zvláštní zpravodaj pro právo na zdraví Dainius Pūras. Ten dokonce formuloval velmi výstižné termíny, jimiž označil přenášení odpovědnosti za neuspokojení základních determinant na konkrétního člověka. Ve své zprávě o právu na duševní zdraví hovoří o medikalizaci lidského neštěstí,¹⁴² ve své poslední tematické zprávě ke světové agendě pro prosazování práva na duševní zdraví založené na právech pak o psychiatrizaci či psychologizaci chudoby.¹⁴³

Ani Arendtové tyto myšlenky nebyly zcela cizí. V eseji *Introduction into Politics* se vymezuje proti úsilí, které by celospolečenské změny chtělo dosáhnout prostřednictvím změny člověka. Zdůrazňuje, že je-li třeba ve společenství něco změnit – instituce, organizací nebo veřejné orgány –, je nezbytné, aby této změny bylo dosahováno prostřednictvím změny struktur – ústavy, zákonů, stanov. „[A] doufat, že vše ostatní se vyřeší samo.“¹⁴⁴

Zaměření na zpřístupňování prostředí a zajištění příležitostí pro lidi se znevýhodněním úzce souvisí se sociální otázkou. Ostatně jedním z rozměrů inkluzivní rovnosti je rozměr spravedlivé redistribuce zdrojů, kterou by došlo k vyrovnávání socioekonomického znevýhodnění. Arendtová v řešení sociální otázky politickými prostředky, mezi něž řadila i právo, nevěřila.¹⁴⁵ Domnívám se však, že zde mezi CRPD a dílem Arendtové nutně nenastává žádný ostrý konflikt. To, na co Arendtová apelovala, byla především politická

¹⁴¹ Výbor OSN pro hospodářská, sociální a kulturní práva označuje za tyto determinanty jídlo a výživu, bydlení, přístup k bezpečné a pitné vodě a odpovídajícím hygienickým podmínkám, bezpečné a zdravé pracovní podmínky, zdravé prostředí, přístup ke vzdělávání a informacím zaměřeným na zdraví, včetně sexuálního a reprodukčního zdraví, a dokonce participaci na všem rozhodování v otázkách týkajících se zdraví na místní, národní a mezinárodní úrovni. UN COMMITTEE ON ECONOMIC, SOCIAL AND CULTURAL RIGHTS. General Comment No. 12: The Right to the Highest Attainable Standard of Health (Article 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), E/C.12/2000/4, odst. 4 a 11. *digitallibrary.un.org* [online]. 2000 [cit. 2023-02-24]. Dostupné z: <<https://digitallibrary.un.org/record/425041?ln=en>>.

¹⁴² Report of the Special Rapporteur on the Right of Everyone to the Enjoyment of the Highest Attainable Standard of Physical and Mental Health, Dainius Pūras, on the Right to Mental Health, A/HRC/35/21, odst. 48. *digitallibrary.un.org* [online]. 2017 [cit. 2023-02-24]. Dostupné z: <<https://digitallibrary.un.org/record/1298436?ln=es>>.

¹⁴³ Report of the Special Rapporteur on the Right of Everyone to the Enjoyment of the Highest Attainable Standard of Physical and Mental Health, Dainius Pūras, on Mental Health and Human Rights: Setting a Rights-Based Global Agenda, A/HRC/44/48, odst. 23. *digitallibrary.un.org* [online]. 2020 [cit. 2023-02-24]. Dostupné z: <<https://digitallibrary.un.org/record/3862194>>.

¹⁴⁴ ARENDT, H. *Introduction into Politics*, s. 105–106. Vlastní překlad autorky. Domnívám se, že tento motiv stojí i za kontroverzními závěry, k nimž Arendtová dospívá v eseji *Reflections on Little Rock*. Arendtová zde, jak jsem uvedla již výše, odmítá, aby celospolečenská změna začínala u vzdělávání. Vzdělávání je totiž individuálně zaměřeným nástrojem – celospolečenské změny je dosahováno prostřednictvím změny (formování) člověka, a nikoli prostředí. Vzdělávání zde tak získává výrazně zespoledenšťující povahu. K tomu navíc přistupuje další skutečnost, kterou je aspekt donucení. Domnívám se, že Arendtová na situaci, k níž vedl rozsudek Nejvyššího soudu Spojených států, nahlížela nesprávně právě jako na akt donucení, a to i ve vztahu k dětem černošského etnika. Ostatně k napsání uvedené eseje ji motivovala fotografie, na níž byla zachycena černošská dívka na své cestě z nově integrované školy, perzekuovaná davem bělošských studentů. Arendtová se pak v eseji nad situací dívky zamýšlí způsobem, který vyzdvihuje donucující prvky celé situace. Poukazuje též na to, že spor vedl otec dívky s podporou The National Association for Advancement of Colored People (NAACP), kteří na zachycené cestě do školy chyběli. Toto vše nasvědčuje tomu, že Arendtová měla za to, že dívka je v celém příběhu spíše předmětem donucení, nástrojem, který má být použit k dosažení cílů, které si ona sama nevytyčila. Tuto hypotézu potvrzuje do značné míry i to, že když byla následně upozorněna spisovatelem Ralphem Ellisonem, že v černošské komunitě hraje důležitou roli idea sebeobětování, své stanovisko přehodnotila. Toto vše může nasvědčovat tomu, že základním důvodem kontroverze předmětné eseje bylo, že Arendtová nesprávně vyhodnotila, že pro dotčenou dívku znamenal rozsudek Nejvyššího soudu Spojených států příležitost, a nikoli donucení. K tomu viz ARENDT, H. *Reflections on Little Rock*, s. 193, 194, 203. K diskusi Arendtové s Ellisonem viz BENHABIB, S. *The Reluctant Modernism of Hannah Arendt*, s. 154.

¹⁴⁵ ARENDTOVÁ, H. *O revoluci*, s. 105.

emancipace lidí, což nejjasněji zaznívá především v jejím spisu *O revoluci* v rámci pojednání o tzv. systému rad či elementárních republik. Tato tělesa představovala radikálně demokratickou instituci, jelikož nebyla založena na principu volených zástupců, ale na přímé účasti lidí, kopírující v očích Arendtové účast svobodných mužů v politické diskuzi na agoře ve starověkých Athénách. Důležité tedy bylo, aby hlas člověka mohl zaznít a aby byl považován za relevantní. V tomto se však Arendtová s CRPD protíná. Inkluzivní rovnost má i svůj participativní rozměr, který neztělesňuje pouhé zjištění názoru, jak bývá participaci někdy rozuměno v českém prostředí, ale ztělesňuje plné uznání významu autenticity pohledu lidí se znevýhodněním.¹⁴⁶ Tento participativní rozměr má tak svým obsahem blízko k personě, jak ji vymezuje Arendtová, a může dávat odpověď na obavy Arendtové, že zaměření se na řešení sociální otázky se vylučuje s politickou svobodou, jelikož do popředí staví zájmy namísto individuálního názoru.¹⁴⁷ V tomto ostatně dává významnou odpověď Arendtové např. právě právo na poskytnutí přiměřených úprav a význam, který v něm hraje dialog s oprávněným člověkem. Dialog zaručuje, že domnělý zájem či potřeba nepřehluší hlas člověka, tedy že člověku zůstane zachováno postavení subjektu, a nikoli objektu.

CRPD tedy umožňuje doplnit roli práva vymezenou s oporou o dichotomii politické a společenské sféry způsobem, který je uchopitelný i v podmínkách většího prostoru, než je pouze omezený prostor odpovídající starověké agoře. Dílo Arendtové naopak poskytuje dostatečnou oporu pro argumentaci ve směru univerzální platnosti modelů, konceptů a práv upravených v CRPD. Společně pak CRPD i dílo Arendtové dokládají, že pojetí lidské důstojnosti jako zákazu zpředmětnění člověka vede k daleko radikálnější závěrům, než k jakým dosud dospěl Ústavní soud.

5.3 Legitimní uplatnění společenských předsudků při donucujícím uplatňování práva

Lze tedy v podmínkách moderního státu, který představuje komplexnější entitu než starověká polis, k níž se vztahuje Arendtová, uvažovat i o existenci právních oblastí či opatření, které bude namísto považovat za legitimní, ačkoliv budou založeny na společenských předsudcích o člověku a budou na člověka dopadat donucujícím způsobem, tedy budou vůči člověku příkazující, omezující či vylučující? Domnívám se, že v moderním státě se ani při donucujícím uplatňování práva společenským předsudkům o člověku nelze zcela vyhnout, přičemž je zajímavou shodou okolností, že zřejmě nejvýstižnější příklad takové situace přináší jeden z náleží Ústavního soudu, které byly citovány výše v souvislosti s pojetím lidské důstojnosti v intencích teorie objektu.

Jedná se o nález týkající se registrovaného partnerství a žádosti o zprostředkování náhradní rodinné péče. Zřejmě bychom stěžji našli tak čistě společenský systém, jakým je právě náhradní péče. Tato jeho povaha vychází z jeho účelu i podmínek, které generovaly potřebu jeho vzniku. Systém náhradní péče je společenskou odpovědí na situaci dětí, o které se z nejrůznějších důvodů nemohla postarat jejich vlastní rodina, a vůči nimž tak stát převzal roli, kterou jinak plní rodiče dítěte. Zcela pochopitelně tak do něj pronikají

¹⁴⁶ UN COMMITTEE ON THE RIGHTS OF PERSONS WITH DISABILITIES. General Comment No. 6 on Equality and Non-Discrimination, CRPD/C/GC/6. digitallibrary.un.org [online]. 2018 [cit. 2023-02-24]. Dostupné z: <<https://digitallibrary.un.org/record/16226976?ln=en>>.

¹⁴⁷ ARENDTOVÁ, H. *O revoluci*, s. 267.

zákonitosti domácnosti, jak ji popsala Arendtová, což činí tento systém společenským i z jejího pohledu. Věcně, bez negativních konotací, lze uvést, že se jedná o formu sociálního inženýrství, a tak není překvapivé, že se tento systém řídí více principy a zákonitostmi společenské sféry, a nikoli sféry politické. Budeme-li hovořit o náhradní rodinné péči, je přirozené, že si stát mezi lidmi, kteří žádají o zařazení na seznam osob vhodných stát se pěstouny či osvojiteli, vybírá. Není přitom myslitelné, aby se v tomto výběru mohl vyvarovat představ o tom, co dítě potřebuje a jak by mělo vypadat prostředí, kam přijde. Je-li cílem přiblížit se co nejvíce stavu, který děti běžně zažívají ve svých rodinách, stává se tedy kritériem výběru představa toho, jak to v rodině obvykle funguje.¹⁴⁸

Pokud si uvědomíme tato východiska systému náhradní rodinné péče, umožňuje nám to zasadit argumentaci, o níž se Ústavní soud v citovaném nálezu opřel, do takového rámce, který ji bude zbavovat protichůdností, na které jsem poukázala výše, když jsem popsala, že jeho odmítnutí společenských předsudků nebylo důsledné. Připuštění skutečnosti, že systém náhradní rodinné péče, jakkoli je ovládán právem, nemůže mít jinou než společenskou povahu, vytváří prostor pro to některé společenské předsudky o člověku přijmout a zabývat se jejich případností či nepřítapností v daném společenském kontextu. A to je ostatně to, co Ústavní soud učinil, jakkoli své úvahy skryl za lidskou důstojnost a teorii objektu.

Je však důležité si uvědomit, že základní rozdíl mezi systémem náhradní péče a situacemi, které jsem výše na základě vzhledu do zákazu zpředmětnění zprostředkovaného pojmy Arendtové označila za nelegitimní, spočívá v tom, že zde právo svým donucujícím působením vstupuje do soukromí člověka na základě jeho rozhodnutí a i jakékoli jeho formativní působení je závislé na vůli člověka, který o zprostředkování osvojení žádá. Situaci, v níž se zde člověk ocitá, lze bez větších rozpaků charakterizovat jako výběrové řízení pro výkon určité profese.

Příklad systému náhradní péče ukazuje, že v podmínkách moderního státu se aprobaci společenských předsudků o člověku právem nelze zcela vyhnout nejen v situacích, v nichž dochází k vytváření příležitostí v prostředí člověka, ale též v situacích, kdy je objektivní právo uplatňováno vůči člověku donucujícím způsobem. Důležité však je, aby tyto druhé situace zůstaly omezeny na případy, kdy právo vytváří určitou společenskou nadstavbu, na níž člověk není závislý, pokud jde o jeho účast v politickém společenství svobodných a rovných lidí.

Závěr

V článku jsem se snažila představit část díla Arendtové, která nebyla v interpretační a aplikační praxi lidských práv dosud vytěžena, ačkoliv s lidskoprávní doktrínou přímo souvisí. Dichotomie politické a společenské sféry ostatně umožňuje i lépe pochopit důsledky

¹⁴⁸ Tento pohled na účel zprostředkované náhradní rodinné péče potvrdil i Krajský soud v Ostravě v případě dvou nevidomých žadatelů o zprostředkování osvojení. Krajský soud zdůraznil, že žadatele nelze odmítnout pouze na základě jejich diagnózy, ale uznal, že je relevantní zabývat se způsobem života žadatelů a otázkou, do jaké míry tento způsob života odpovídá oprávněným potřebám dítěte v oblasti jeho příznivého vývoje. Rozsudek Krajského soudu následně potvrdil i Nejvyšší správní soud. S ohledem na skutečnost, že při posuzování žádosti o zprostředkování osvojení zde není žádné konkrétní dítě, k němuž by bylo možné tyto potřeby vztáhnout, žádný určitý autentický hlas, nemůže mít toto hledisko jinou než společenskou povahu. Viz rozsudek Krajského soudu v Ostravě ze dne 20. 12. 2008, č. j. 22 Ad 3/2018-119; rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 28. 5. 2019, č. j. 9 Ads 84/2019-51.

toho, co má Arendtová na mysli, pokud uvádí, že obsahem práva mít práva je „žít v nějakém rámci, ve kterém je člověk posuzován podle svých činů a názorů“.¹⁴⁹ Společenské kategorie předsudku a zhotovování umožňují uvědomit si, že jsou-li vztaženy ke člověku, vyzývají nutně představu o člověku jakožto druhu, podmíněného přírodními zákonitostmi a vyznačujícího se předvídatelným chováním. Způsobují, že člověk je více posuzován právě na základě toho, kam je možné ho druhově zařadit, a nikoli na základě svých činů a názorů. Vedou nás rovněž k uvědomění, že jednání člověka, které už není jednáním, tedy spontaneitou v pravém slova smyslu, ale právě chováním, se může snadno stát předsudkem, je-li na něj nahlíženo optikou kauzality a stává-li se podkladem predikce do budoucna. K pronikání společenských předsudků o člověku a procesu zhotovování do politické sféry dochází tehdy, dostává-li se jim aprobece právem. V takovém okamžiku dochází k vychylení role práva z garanta politična ke zespolečenšujícímu nástroji.

Arendtová nám rovněž umožňuje pochopit, že proces, který ona sama nazývá zespolečenštěním člověka, má zřejmě velmi blízko tomu, čemu se svou judikaturou snažil zabránit též Ústavní soud, když spojil lidskou důstojnost se zákazem zpředmětnění člověka. Zespolečenštění totiž zpředměťuje. V důsledku společenských předsudků o člověku a procesu zhotovování, které stojí v jeho pozadí, tomu nemůže být jinak. Zdá se tak, že navzdory tomu, že Ústavní soud sám dosud nedospěl k tak radikálním závěrům, jako to umožňuje právě dílo Arendtové, stojíme v důsledku jeho přihlášení se k teorii objektu v určitém zlomovém bodě. Cestu z tohoto bodu pak může, kromě Arendtové, vhodně ukazovat mimo jiné mezinárodní právo lidských práv, především CRPD, která přináší zcela nové koncepty a pojmy, s nimiž předchozí lidskoprávní úmluvy dosud nepracovaly. S Arendtovou se přitom vhodně doplňuje. Obě společně tak mohou ukazovat směr, kam nás pojetí lidské důstojnosti jako zákazu zpředmětnění člověka nevyhnutelně vede.

Zdá se, že tento směr nás nutí odmítnout řadu účelů, které právo ve vztahu k člověku v moderním státě nutně plní, jakými jsou např. i jeho formování či prevence rizik, kterým by mohl být vystaven anebo která by mohl sám způsobit. To však není zcela přesné. Nutí nás odmítnout především nástroje, na které se právo dosud spoléhalo a nahradit je jinými. Namísto individuálního donucení vůči člověku, vycházejícího navíc z čistě společenských nástrojů v podobě odborných znalostí o člověku, je třeba se spoléhat na práci s prostředím člověka. Je-li právem třeba něco měnit, je to prostředí, a nikoli člověk. Je tedy třeba postupovat tak, aby ve jménu uvedených cílů právo člověka nepodrobovalo donucení, ale naopak mu v prostředí vytvářelo příležitosti. To plně odpovídá úloze práva v dichotomii politické a společenské sféry, kterou je podle Arendtové umělé vytváření rovnosti, a nikoli aprobece přirozené nerovnosti. Je přitom třeba opět zdůraznit, že rovnost je třeba vztáhnout zejména k relevanci hlasu každého člověka jako bytostnému atributu jeho politické aktivity, tedy jednání.

Samozřejmě se můžeme ptát, bude-li nahrazení donucení příležitostmi pro ošetření situací, v nichž v současnosti právo intervenuje právě prostřednictvím zpředměťujících zásahů, dostačující. Na tuto otázku však nemůžeme znát odpověď. Ačkoliv i zde nám určitý vhled dává právě Arendtová, když v souvislosti se změnou struktur, a nikoli člověka, hovoří o naději, že vše ostatní se vyřeší samo. Ve světle tohoto vyjádření lze lidskou důstojnost v intencích teorie objektu pojímat též jako příkaz k zachování prostoru pro tuto naději.

¹⁴⁹ ARENDTOVÁ, H. *Původ totalitarismu I–III*, s. 417.

Hannah Arendt's Dichotomy of the Political and the Social and its Contribution to the Concept of Human Dignity in the Context of Object Theory

Anna Sležková (<https://orcid.org/0000-0002-7972-1323>)

Abstract: This article introduces the dichotomy of the political and the social that is central to Arendt's work and examines its contribution to the establishment of an interpretive framework of human rights. The article seeks to offer an understanding of this dichotomy as a value paradigm in which the political refers to freedom, equality, and plurality, and the social to hierarchy, violence, and normality. The article focuses primarily on two notions of the social – production and prejudice. These help to define when the law acts as a guarantor of the political, a role that Arendt ascribes to it, and when, on the contrary, it becomes a socialization instrument. Moreover, both concepts refer to objectification, which enables us to link them to human dignity in the sense of the object theory used in the jurisprudence of the Constitutional Court. The dichotomy of the political and the social not only reveals the inconsistency of the conclusions reached by the Constitutional Court with the premises it has set for itself, but also opens up a new perspective on the legitimacy of interference with human rights. The notions of production and prejudice make it possible to delegitimize the coercive application of the law based on evaluative frameworks focused on man and pursuing a formative or preventive objective against them. This conception of legitimacy may seem radical, but the Convention on the Rights of Persons with Disabilities proves that it is already part of positive law.

Keywords: Hannah Arendt, dichotomy of the political and the social, human dignity, object theory, objectification of man